

Tribuna

s u p l i m e n t

DOCUMENTA

NR. 3 | 2006

Identități culturale Minoritatea rromă

Repere pentru o istoriografie a romilor Lucian Nastasă

Nu s-ar putea afirma că trecutul țiganilor din România s-a bucurat de o atenție deosebită în istoriografia noastră, deși începuturile păreau pline de interes și consistență analitică. Atunci când Mihail Kogălniceanu a elaborat și tipărit la Berlin, în 1837, prima lucrare pe această temă, *Esquisse sur l'histoire, les moeurs et la langue des cigains*, cu siguranță a sperat ca demersul său să genereze inițiative și în spațiul valah, fapt ce s-a lăsat destul de mult așteptat și nu întotdeauna la înălțimile predecesorului. Semnificativ este însă faptul că acest prim efort de sinteză a fost conceput ca o anexă la volumul doi din proiectata sa *Histoire de la Dacie*, iar îndemnul a pornit - după cum va mărturisi spre senectute, în 1891, în lucrarea sa *Dezrobirea țiganilor* - pe de o parte de la Alexander von Humboldt, unul din marii exploratori și erudiți ai epocii, pe care Kogălniceanu l-a cunoscut personal, pe de alta, dinspre mediile științifice europene care erau în plină ofensivă de recuperare a trecutului acestor "boemieni", cu accent pe folclorul, obiceiurile și limba lor, efort de la care nu putea lipsi și polihistorul nostru.

Cu toate imperfecțiunile inerente oricărui început, lucrarea mai sus menționată a constituit pentru multă vreme un element de referință indispensabil demersurilor ulterioare, cel puțin pentru mediile academice din afara țării. Olandezul F.R. Spengler, de pildă, în *Dissertatio historico-juridico de Cinganis sive Zigeunis* (1839), îl invoca pe Kogălniceanu ca una din autoritățile în domeniu. Chiar și la noi, începând cu finele secolului XIX, interesul față de lucrare devine tot mai evident, la fel cum și subiectul nu mai putea fi escamotat.

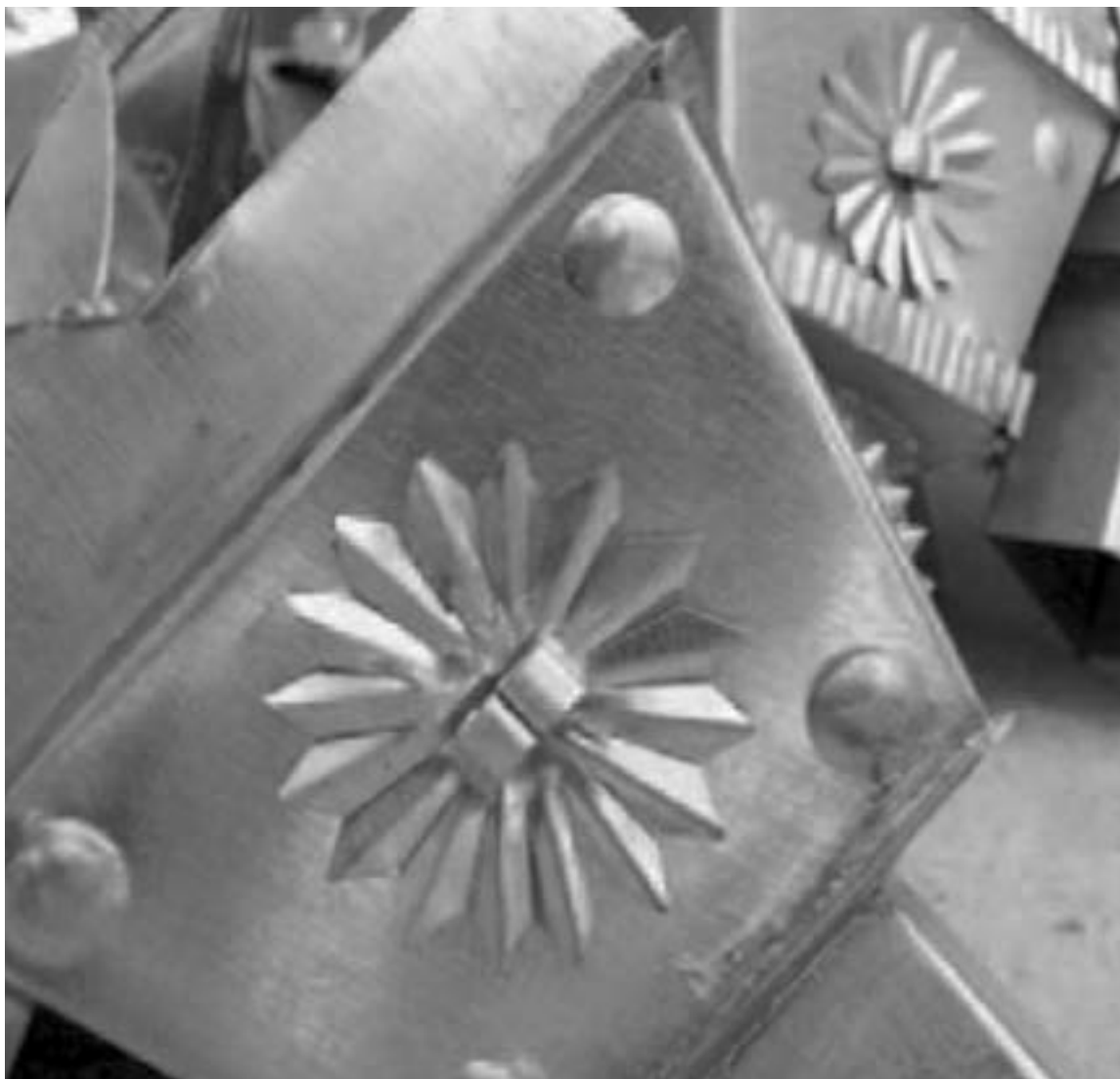
Din nefericire, în afara unor studii mai curând de lingvistică și etnologice și a câtorva articole sau lucrări de popularizare, preocupări temeinice în direcția reconstrucției trecutului populației țigănești nu prea au existat până în preajma celui de-al doilea război mondial. Cele câteva excepții fac oarecum figură aparte și nu pot da măsura unor demersuri coerente și sistematice. În 1878, B. Constantinescu a tipărit la București un volum intitulat *Probe de limba și literatura țiganilor din România*; M. Stătescu a scos la Craiova, în 1884, un studiu mai puțin pretențios *Încercări asupra originii țiganilor*; inspirat probabil de cartea lui Oswald von Neuschatz, *Moldawische Zigeuner* (Cernăuți, 1886), Dimitrie Dan a publicat *Die Zigeuner in der Bukowina* (Cernăuți, 1893); iar

ceva mai târziu, în 1898, Octav G. Lecca, jurist și publicist totodată, mai curând cunoscut pentru lucrările lui de genealogie, tipărește o *Istorie a țiganilor*, destul de ambițioasă ca arie de investigație (originea, ponderea, limba, religia, moravurile, organizarea, profesiile, literatura etc), însă nedepășind nivelul de vulgarizare ce caracterizează și celelalte lucrări ale sale. Aceste eforturi nu au fost în afara unui interes ceva mai larg și mai vechi al occidentalilor asupra țiganilor din cele două Principate române, din care se cuvine a aminti măcar contribuțiile lui A. Poissonnier (*Les esclaves tsiganes dans les Principautés Danubiennes*, Paris, 1855) și J. Vaillant (*Les Romes. Histoire vraie de vrais Bohémiens*, Paris, 1857), iar în preajma primului război mondial studiile lui Alex. Russel din "Journal of the Gypsy Lore Society".

Constantin I. Popp-Serboianu, cel care a inițiat prima "Asociație Generală a Țiganilor din România" (1933), a publicat la Paris, în 1930, lucrarea *Les Tsiganes. Historire, ethnographie, linguistique, grammaire, dictionnaire* (Editura Payot, 397 p.), în sine valoroasă în multe din aspectele surprinse, însă fără abordări metodologice care să ofere o imagine oarecum coerentă asupra istoriei și prezentului (pe atunci)

acestei etnii. De altfel, lucrarea sa a și fost amendată pe bună dreptate în mai multe privințe de Ioan Chelcea, autor mult mai sistematic și profund, în monografia sa etnografică *Țiganii din România* (București, Imprimeria Institutului Statistic, 1944), dar care - din nefericire - și-a elaborat propriile rezultate sub semnul ideologiilor rasiste ale vremii, recomandând internarea în ghetouri și sterilizarea anumitor categorii de țigani. Și poate nu întâmplător, în același an 1930 a apărut - tot în franceză - studiul lui M. Emerit, *Sur la condition des esclaves dans l'ancienne Roumanie*, întocmit după cele mai riguroase principii ale criticii istorice. Ceva mai târziu, în 1938, Boris Scutulencu a publicat la Iași o consistentă analiză despre *Situația juridico-economică a țiganilor din Principatele Române*, iar în 1941 P.N. Panaitescu a inserat în paginile publicației patronate de "The Gypsy Lore Society" un studiu intitulat *The Gypsies in Wallachia and Moldavia*.

Restrânse la aspecte regional-intracarpatic, contribuțiile lui Adalbert Gebora (*Situația juridică a țiganilor în Ardeal*), Iuliu Teutsch (*Die siebenbürgischen Wanderzigeuner*), Aurel Boia

(Integrarea țiganilor din Șanț-Năsăud în comunitatea românească a satului) ș.a. sunt mult prea limitate tematic pentru a duce mai departe o tradiție ce se dezvoltase în vechea Austro-Ungarie (deci și pentru Transilvania) începând cu Lajos Fialowski, Henrik Wlislöcki (autor al celebrei *Die Sprache der transilvanischen Zigeunerm*, apărută la Leipzig în 1884, și într-un fel mentor în "țigănistă" al arhiducelui Joseph de Habsburg), Antal Herrmann ori Sándor Csenki - pentru a ne opri la perioada ultimei conflagrații mondiale.

Prima sinteză realmente științifică avea să apară abia în anul 1939, sub semnătura lui George Potra, și intitulată modest *Contribuțiuni la istoricul țiganilor din România*. Autorul, activ implicat în mișcarea de emancipare a acestei etnii în perioada interbelică, a întreprins o anchetă sistematică asupra trecutului țiganilor de la noi, bazându-se atât pe tot ce se scrisese, cât de cât, valoros până atunci, dar - fapt remarcabil - mai ales pe o sumedenie de documente inedite, nevalorificate încă de istoriografia epocii. Născut la 1907 în comuna Săcuiu din jud. Cluj, G. Potra a urmat studiile secundare și universitare la București. Absolvind facultatea de litere și filozofie în 1932, după numai patru ani obține titlul de doctor în istorie, devenind la scurt timp și docent. Deși întreaga sa viață a fost doar profesor în învățământul mediu bucureștean, activitatea pe tărâmul științelor istorice a fost deosebit de fecundă și mult apreciată. În afara cărții mai sus menționate, G. Potra a explorat cu mare acuritate cele mai diverse fonduri arhivistice, oferind lucrări despre *Hanurile bucureștene* (1943), *Petrache Poenaru* (1963), *Bucureștii de altă dată* (1981) - acestea fiind doar câteva din eforturile istoriografice ale ilustrului cărturar, majoritatea din ele nelăsând la o parte aspecte legate de istoria țiganilor. Și nu este de mirare această imensă angajare, remarcabilă prin metodă și erudiție, de vreme ce autorul a stat mereu sub impulsurile dirigitoare și încurajatoare a doi mai istorici și profesori ai lui de la universitatea bucureșteană: Constantin C. Giurescu și Petre P. Panaitescu.

Revenind la volumul *Contribuții la istoricul țiganilor din România*, G. Potra își motivează interesul pentru trecutul acestora din cel puțin trei perspective: ponderea numerică a țiganilor în spațiul românesc, cantitatea impresionantă de documente relative la această etnie și lipsa unor studii temeinice și de calitate asupra lor. Într-adevăr, erau suficiente motive pentru a stârni curiozitatea unui veritabil cercetător care, în plus, făcea parte încă din septembrie 1933 din comitetul provizoriu al "Uniunii Generale a Romilor", al cărei președinte era atunci Gh.A. Lăzăreanu-Lăzurică. În consecință, lucrarea caută să acopere cât mai mult din trecutul țiganilor, printr-o abordare tridimensională (istoria propriuzisă, etnologie și lingvistică), începând cu originea și numele lor, prezența în țările române pornind de la cele mai vechi atestări documentare, epoca emancipării și "prezentul" - perioada interbelică - sub varii aspecte: "artisticul și pitorescul țiganilor", onomastică și toponimie, vocabular etc. Relevante însă sunt cele 83 de regeste a unor documente referitoare la țigani, ce acoperă intervalul 1483-1599, și alte 156 de documente *in extenso*, de la 1600 la 1804.

Lucrarea lui G. Potra pare să inaugureze, în manieră științifică, interesul tot mai pregnant pentru statutul țiganilor din țările române în epoca medievală și premodernă. În fapt, este unul din puținele aspecte analizate chiar și de istoricii de după 1945 - care, în general, s-au cam ferit să abordeze istoria țiganilor ca etnie distinctă -, atât

sub aspectul istoriei dreptului, cât mai ales ca o chestiune socială, explicabilă pentru era ce avea să pună accent mai mult pe ideea "luptei de clasă" și cea a "oprimării sociale". Dacă până în pragul deceniului patru marea obsesie a fost, mai ales, publicarea documentelor - demers indispensabil oricărei analize -, așa cum au procedat B.P. Hasdeu, Th. Codrescu, N. Iorga, M. Gaster, G. Potra, T.G. Bulat, I. Ionașcu, C. Danielescu, Șt. Nicolaescu și mulți alții, în anii ce au urmat celui de-al doilea război mondial Nicolae Grigoraș avea să publice în 1967-1968 un consistent studiu intitulat *Robia în Moldova (De la întemeierea statului până la mijlocul secolului al XVIII-lea)*. Iar pe linia aceleiași tip de preocupări se înscriu și contribuțiile lui Ion R. Mircea, Al.I. Gonița și Olga Cicanici.

Așadar, după cum se poate lesne constata, preocupările de după 1945 asupra istoriei țiganilor sunt relativ restrânse și circumscrie doar evului mediu și începuturilor moderne ale societății românești. Instaurarea regimului comunist a marcat începutul unei ere de asimilare forțată a țiganilor, practic escamotându-se mai bine de două decenii orice interes de natură istoriografică față de această etnie.

Schimbările survenite după 1989 au favorizat însă reangajarea istoricilor, și nu numai, în vaste eforturi de reconstrucție a trecutului populației rrome. Interesul a fost mereu dublat pe de o parte de redefinirea ca atare a etniei, iar pe de alta de aflarea celor mai eficiente modalități de ameliorare a condiției umane a țiganilor de astăzi, în acord cu exigențele vest-europene. Sub aspect istoriografic, specialiștii din afara României au fost primii care și-au manifestat interesul față de trecutul țiganilor de la noi, adeseori în contextul istoriei acestei etnii din întreg spațiul central și sud-est european, prin racordările inerente la situația lor actuală. Astfel, Sam Beck a publicat încă din 1989 un studiu despre originea țiganilor din România (*The Origins of Gypsy Slavery in Romania*), David Crowe s-a ocupat de *The Gypsy Historical Experience in Romania* într-un volum editat de el și de John Kolsti pe tema țiganilor din estul continentului. La scurt timp, în 1992, Nicolae Gheorghe a oferit lumii occidentale un studiu intitulat *Zwischen Emanzipation und Diskriminierung. Historische und aktuelle Aspekte der rumänischen "Roma-Frage"*.

Însă prima sinteză asupra trecutului acestei etnii a oferit-o în 1998 Viorel Achim: *Țigani în istoria României*, deși mult tributară lucrării lui G. Potra, adăugând în plus, cu titlu de originalitate, un capitol despre deportarea romilor în Transnistria în perioada regimului antonescian, precum și rudimente de reconstrucție a statutului acestei etnii în vremea regimului comunist. Iar foarte recent, V. Achim a publicat și o impresionantă colecție de *Documente privind deportarea țiganilor în Transnistria* (2005), deși are încă probleme deontologice serioase, în a discerne materialul edit de cel inedit, poate și datorită obsesiei păguboase de „pionierat”. De altfel, tema expulzării forțate a țiganilor în timpul celei de-a doua conflagrații mondiale a reținut atenția și altor cercetători de la noi, din care se cuvin a fi reținuți Radu Ioanid, Dumitru Șandru și, mai recent, Dorel Bancoș, cu o excelentă lucrare de larg orizont, *Social și național în politica guvernului Ion Antonescu* (2000).

În același ultim deceniu, istoria țiganilor a reținut de altfel atenția sub varii aspecte, deși nu întotdeauna într-o manieră științifică satisfăcătoare, prin lucrări elaborate de E. Și C. Zamfir (*Țigani între ignorare și îngrijorare*, 1993), Filip Etveș (*Rromii, un neam indian*, 2000), Viorel Cosma (*Lăutarii de ieri și de azi*, 1996), Al.

Gaiță (*Țigani. Cinci secole de istorie la Rm. Sărat, Buzău și Mizil*, 1999), Vasile Ionescu (editor al unui volum de documente intitulat *Deportarea rromilor în Transnistria*, 2000) ș.a. La acestea se cuvine a adăuga încercările de reconstrucție pe baza istoriei orale (Al. Jivan, C. Rus și S. Vultur), cele de demografie istorică ale lui I. Bolovan (*Considerații demografice asupra țiganilor din Transilvania la sfârșitul veacului XIX*), de analiză lingvistică a lui Gh. Sarău (*Configurația istorică, socială și lingvistică a colectivităților de rromi din România*), de etnologie a lui Vasile Burtea (*Neamurile de romi și modul lor de viață*) ori de socio-istorie a Margaretei H. Beissinger (*Occupation and Ethnicity: Constructing Identity among Professional Romani-Gypsy. Musicians in Romania*) - acestea fiind doar câteva din abordările semnificative asupra istoriei țiganilor de la noi. Iar pentru o imagine mai profundă asupra abordărilor, nu poate fi omisă consultarea bibliografiei realizată de Centrul de Resurse Pentru Diversitate Etnoculturală din Cluj, cu acces liber pe <http://www.edrc.ro>.

De altfel, multe din lucrările enumerate mai sus se încadrează interesului tot mai accentuat față de comunitatea țiganilor de la noi, atât prin racordarea la preocupările general europene, cât și datorită faptului că emanciparea lor, începând cu a doua jumătate a secolului XIX, au făcut prea puține progrese. Zădărnice s-a atras mereu luare aminte asupra condiției lor umane și sociale - implicându-se în acest efort o serie de nume sonore ale intelectualității noastre progresiste încă din prima jumătate a secolului XX (Dimitrie Anghel, Gala Galaction, F. Brunea-Fox ș.a.) -, țigani au constituit un element parcă detașat de societatea românească, dar pitoresc în peisajul nostru urban, de la marile artere centrale până la cartierele de periferie, cu lustragii, florărese vânzători de ziare etc. Pe de altă parte, integrarea lor socială - îndeosebi a țiganilor nomazi - a constituit o problemă pentru orice stat modern, numai că ritmurile, modalitățile și inconsecvența ne-a separat de țările occidentale, mereu atente la ce se întâmpla aici nu numai cu țigani, dar mai ales cu evreii și maghiarii - pentru a invoca cele mai asistate minorități etnoculturale din perioada interbelică. Când, de pildă, în 1928 a venit în România un faimos jurnalist de la "Paris-Soir", Danjou, pentru a verifica zvonurile ce neliniștise mediile academice și politice occidentale, conform cărora țigani de la noi ar fi fost pe cale de dispariție (nu fizică, ci prin asimilare), nedumerirea gazetarilor de aici a fost la fel de intensă și dezaprobată. F. Brunea-Fox, unul din marii condeieri ai epocii, remarca "paradoxul acestui veac saturat de progres și de cultură" care lasă "în umbră, în barbarie, primitivitate și promiscuitate" o întreagă categorie umană, țigani. "Pentru niscăi metafore poetice" - arăta jurnalistul într-un număr din cotidianul *Dimineața*, de orientare recunoscut democratică -, "țigani diblei și ai baladelor trebuie păstrați de dragul contrastului, de dragul imaginilor turistice", spre a fi surprinși pentru o clipă în obiectivele aparatelor de fotografiat ale turiștilor. Iar ca imagine de contrast invocă periferia Colentinei, unde de decenii "vegetează în gropi de gunoarie" numeroși țigani, ce ar trebui lăsați așa doar pentru că Europa o cere?! (cf. F. Brunea-Fox, *Memoria reportajului*, București, Edit. Eminescu, 1985, p.153-156). Era evident o falsă dilemă, care oricum a rămas pentru întreaga perioadă interbelică fără echilibrate rezolvări, la fel cum nici astăzi „strategiile” elaborate nu par a indica prea multe rezultate. ■

A fi sau a nu fi barbar

Paula Bortă

Cea mai veche atitudine (bazată, fără îndoială, pe fundamentul psihologiei solide, de vreme ce tinde să se manifeste în fiecare dintre noi) constă, pur și simplu, în a respinge formele culturale, morale, religioase, sociale, estetice ce sunt foarte diferite de cele pe care le considerăm ca fiind ale noastre. De multe ori auzim sintagme precum „obiceiuri de sălbatici”, „așa ceva este de neconceput la noi”, „n-ar trebui să se permită așa ceva” etc. Sunt tot atâtea reacții rudimentare ce traduc o neliniște, o repulsie comună față de modalități de a trăi, de a crede sau de a gândi care ne sunt străine.

Astfel, antichitatea califica fără excepție, tot ceea ce nu făcea parte din cultura greacă (apoi greco-romană) drept barbar. Percepția era comună și civilizației occidentale. Se pare că „barbar” se referă etimologic, la caracterul dezordonat și nearticulat al cântecului păsărilor în opoziție cu valoarea semnificativă a limbajului uman. Termenul „sălbatic”, adică „din pădure” evocă și el viața sălbatică, opusă culturii umane. În ambele cazuri, se neagă existența însăși a diversității culturale și se preferă excluderea din cultură și plasarea în natură a tot ce nu este în conformitatea cu normele în vigoare, opțiune ce trădează atitudinea cea mai semnificativă și mai distinctivă a sălbaticilor înșiși. Termenul de „omenire” a apărut foarte târziu. La triburi, deosebirea se realiza după oamenii „cei buni”, „cei foarte buni”, „cei desăvârșiți”, „râi”, „proști”, „măimăuți proști”, „ouă de păduchi” etc.

Cu cât încerci să te delimitezi mai mult de o cultură sau de niște obiceiuri, cu atât te vei asemăna mai bine cu ceea ce vrei să respingi. Refuzându-le apartenența la umanitate celor ce par a fi drept cei mai „sălbatici” sau „barbari” dintre reprezentanții săi, nu faci decât să adopti una dintre atitudinile lor tipice. Barbar este, mai ales acela care crede în barbarie. Ideea de egalitate naturală între toți oamenii, fără deosebire de rasă sau de cultură reprezintă, de fapt un ideal pentru că omite faptul că omul nu și manifestă natura într-o omenire abstractă, ci în culturi tradiționale. Prefăcându-ne că acceptăm fără rezerve această diversitate culturală înfăptuim, în realitate o suprimare a acestui specific.

Este trist modul în care oamenii renunță la aceste elemente distinctive în favoarea civilizației occidentale: indivizii îi împrumută treptat tehnicile, modul de viață, distracțiile, până și îmbrăcămintea. Adeziunea la modul de viață occidental rezultă în lipsa unei alternative. Pe de altă parte, superioritatea sistemului vestic nu se bazează pe liberul consimțământ (intruziunea americanilor din Golf, Vietnam, Irak, asupra amerindienilor sunt relevante în acest sens), ci se bazează pe cantitatea mai mare de energie. Moștenirea tradițională se reduce astfel la suprastructuri, adică la aspectele cele mai fragile în fața mondializării culturale, a industrializării. Pe de altă parte, n-ar servi la nimic să vrei să aperi originalitatea culturilor împotriva lor însele.

De mult timp, noi nu am făcut altceva decât

să aducem unele perfecționări acestor arte ale „civilizației”, ale cărei inovații s-au petrecut în Evul Mediu. Civilizația mondială nu poate fi altceva decât coaliția la scară mondială a culturilor ce își păstrează fiecare originalitatea.

„Comportamentul mărginit al oamenilor față de natură condiționează comportamentul mărginit al oamenilor între ei”, după cum bine sugera Karl Marx în „Ideologia germană” sau Soljenițin, legat de condiția umană: „Omul nu poate fi redus la înfățișarea sa tehnică de «homo faber», nici la aceea raționalistă de «homo sapiens». În chipul omului trebuie să distingem și mitul, serbarea, dansul, războiul...”.

O mai veche problemă, pusă într-o alternativă la fel de închisă ca și alternanța cultură/natură o reprezintă problema unității și a diversității umane. Extremei diversități a indivizilor, a etniilor, a culturii, fie că îi este opus un principiu abstract de unitate, care le exfoliază și face din ele simple epifenomene, fie că acestui principiu abstract și imobil îi este opusă o eterogenitate care devine ea însăși ininteligibilă.

Arche-societatea a rămas invariabilă în principiile sale organizatorice fundamentale, dar ea s-a diversificat, în acest timp, în societăți originale, devenite străine unele față de altele prin limbaj, mituri, obiceiuri, grade de constrângere, de ierarhie, de agresivitate etc. O dată cu extraordinară diversitate negentropică bio-genetică, fenotipico-culturală, socioculturală, a tot ceea ce privește omul, putem concepe simultan și extraordinara unitate de la care, prin transformările supuse variațiilor aleatorii, se produce diferența (individuală, etnică, culturală, socială, istorică).

În pofida diasporei etno-culturale, toate ființele umane se exprimă fundamental prin surâs, râs și lacrimi. Societatea nu numai că dispune de aceleași mijloace de expresie, dar exprimă aceeași natură afectivă, și aceasta, împotriva înfloriturilor, variațiunilor, stereotipurilor, codajelor, ritualizărilor cu care diverse culturi își îmbracă zâmbetul, râsul și lacrimile. Astfel, umanitatea împinge până la cel mai înalt grad *paradoxul lui unu și al multiplului*, fapt ce generează aptitudinea evolutivă.

Se poate spune (printr-o analogie dusă la extreme) că, în prezent, politicile statelor așa-zise democratice practică un fel de comunism prin tendințele de europenizare, respectiv globalizare, prin producerea și reproducerea omului social, a „omului generic”, promovat de Marx.

Din punct de vedere etnopsihologic și imagologic, „viața în România dă o șansă de manifestare oricărei slăbiciuni umane. Ei au împrumutat păcatele tuturor culturilor din jur și le-au făcut ale lor, iată de ce este atât de ușor de trăit în România. Aici te simți cu adevărat liber”, sintetizează Luminița Mihaela Iacob în studiul său, „Etnopsihologie și imagologie” (Polirom, 2003). Putem spune că, în acest mod, identitățile culturale se fabrică, în sensul în care există o producție culturală din momentul în care ne naștem.

Prima formă de identitate culturală, cea etnică se reconfigurează ca și identitate colectivă. Etnicitatea reprezintă suma caracterelor particulare ale unei unități etnice, raportate la spațiul, timpul și structura social-istorică. Caracterul procesual reflectă complexul de elemente, de fapte, de cultură și civilizație, pe care comunitatea le produce și trebuie să le transmită mai departe: limbă, credință, tradiții

etc. Identitatea etnică se formează în familie, iar unitatea sa are o bază teritorială, a cărei valoare se exprimă într-un anumit spațiu. Cu cât e mai mic fiecare grup, cu atât e mai asimilabil grupului dominant, și odată asimilat, el își pierde identitatea culturală. Un popor își judecă realitatea dintr-o conformație specifică a valorilor sale (etnocentrism). Există o simpatie etnică și empatii mai accentuate cu latinii, spaniolii, balcanii, dar și antipatii față de: armeni, evrei, țigani. Personalitatea etnică se manifestă prin acțiunea colectivă a unui grup istoric, iar etniile se înregistrează și se studiază prin comportamentul lor, prin formele de conviețuire. Etnia e dublată de naționalitate și răspunde sub raport cultural formării statelor naționale.

Despre țiganii „boemieni”

Aceste grupuri, dificil de definit pentru un sociolog, sunt un element important al imaginarului unui popor, al unei națiuni, la un moment istoric dat, imaginar care a fost adesea o schemă de acțiune generând conduite colective imposibil de explicat altfel. Oricare ar fi țara lor de origine, nomazii deschid în fața noastră „o redutabilă prăpastie a inconstenței”. De asemenea, societățile învecinate vin să le ofere imagini variind în funcție de loc și epocă: imagini frumoase, ca visele; oribile, precum coșmarurile care-i împing tot mai departe de nomazi și țin loc de real. Ei înșiși vor accepta să joace acest rol, care este prețul supraviețuirii lor în spațiul periferic al acestor societăți. Mizeria, vagabondajul lor vor deveni, în Occident, libertate; lipsa de cultură va fi știința misterioasă a geloziei care ucide; zdrențele lor - efecte ale comerțului cu haine vechi - vor deveni costume naționale imposibil de situat în timp și spațiu, evocând gustul secolelor, Orientul, Europa Centrală sau Meridională. Până la aspectul fizic, la culoarea pielii, pe care ei vor căuta să le redea conform imaginii așteptate de la ei. La capătul tuturor se află mlaștina unde sfârșește orice mobilitate socială descendentă, rezultatul tuturor mizeriilor, un *borboros* săpat încă mai adânc cu fiecare generație, în abisul căruia trebuie lăsată orice speranță.

Aceasta este povestea unui popor rătăcitor care în Evul Mediu ajunge în Balcani și apoi treptat se răspândește peste întregul continent european și dincolo de acesta. Bătând la porțile Europei de Vest în straie de pelerini, țiganii au stârnit o puternică curiozitate, după care au început să circule tot felul de teorii în legătură cu originea lor. În ciuda expunerii constante la influențe și presiuni, țiganii au reușit în decursul veacurilor să-și păstreze o identitate distinctă și să dea dovadă de o remarcabilă putere de adaptare și de supraviețuire. În secolul XX, confuzia în terminologie devine deosebit de acută. La un moment dat, cuvântul „țigan” dobândește o conotație eminentemente rasială. Definiția inițială dată de *The Oxford English Dictionary* (ediția a 2-a, 1989) este:

Țigan... Membru al unei rase nomade (ei înșiși numindu-se *rromi*), de origine hindusă, care a apărut pentru prima dată în Anglia, în sec. al XVI-lea și despre care s-a crezut că provine din Egipt. Aceștia au pielea de culoare roșcat închis și părul negru. Își câștigă existența din confecționarea de coșuri, din geambașie, din

ghicit etc. Și, de obicei, trezesc suspiciune din cauza vieții nomade și a obiceiurilor lor. Limba lor (zisă romani) este un dialect hindus, foarte stâlcit, cu un număr mare de cuvinte provenind din diferite limbi europene. La mijlocul secolului XX, etichetarea cuiva drept „țigan” avea să depindă în mod expres de modul său de viață și nu de originile culturale sau etnice.

În Anglia anului 1965, accesul la bunuri și servicii era interzis țiganilor, semn evident de discriminare. Ironia sorții face ca afișele de genul „Interzis țiganilor” să se regăsească în localurile din România anului 2004.

Populațiile țigănești, la fel ca și altele, dovedesc un amestec de rase ancestrale. În ciuda prezenței lor îndelungate în Anglia, țiganii nu s-au contopit pe deplin cu restul populației, așa cum au făcut-o saxonii și danezii. Ei, sau cel puțin o parte a lor, au păstrat o conștiință de sine proprie, aceea de a fi încă țigani. Diferența de percepție este elocventă de-a lungul istoriei. Dacă noi suntem pentru ei *gadjo*, termenul de *rrom* este specific unui val mai recent de țigani migratori, cu peste un veac în urmă, din estul Europei și a căror limbă fost influențată de șederea îndelungată a strămoșilor lor în teritoriile de limbă română, de unde și denumirea de *rromi* valahi. Ei se împart în: căldărari, lingurari, geambași, ciurari etc. Pentru țigani, deosebirile sunt importante în chestiunile legate de relațiile sociale, de căsătorie etc.

Începând cu anii 1960, acțiunile de autoapărare ale organizațiilor naționale ale țiganilor, acțiunile în vederea recunoșterii acestora cât și cele de luptă împotriva politicilor de respingere și asimilarea lor, au condus la legături internaționale contrare caracterului fragmentat al societății țigănești, care pune un accent special pe deosebire și distincție. Acesta reprezintă începutul unei noi conștiințe, în ceea ce privește legăturile istorice și culturale dintre țigani. Începând din 1977, Comisia ONU pentru Drepturile Omului își va îndrepta atenția asupra discriminării la care sunt supuși țiganii.

Încă de la misterioasa lor apariție în Europa, acum mai bine de nouă sute de ani, țiganii au refuzat să se înscrie în cadrele unei existențe stabile, conformă cu convențiile sociale acceptate. Așa se face că obiceiurile și cultura lor au rămas practic neînțelese, păstrarea propriei lor identități izbindu-se de respingerea societăților cu care au conviețuit.

Elemente pitorești ale spațiului mioritic

Sferele de influență internaționale tind să monopolizeze diversitatea culturală și să uniformizeze peisajul minorităților, atât de „colorat”. Identitatea specifică fiecărei națiuni se încearcă a fi asimilată sub umbrela europenizării, respectiv a globalizării. Minoritățile etnice reprezintă un punct sensibil, tratat cu diplomatie de personalitățile politice care conduc lumea. De-a lungul istoriei, aceste minorități au fost marginalizate, văzute drept o alteritate, deși contribuția lor la civilizația mondială este incontestabilă. Însuși termenul de „țigan” este perceput cu anumite conotații negative, „rrom” fiind o variantă mult mai „civilizată” de a numi această minoritate.

Țiganii, evreii, homosexualii, persoanele cu handicap au fost întotdeauna tratate de societate cu scepticism, repulsie, mergând până la exterminarea lor în masă în timpul celui de-al doilea Război Mondial. Deși țiganii se remarcă prin specificul îmbrăcămînții, prin simțul muzicii și al dansului înăscut, prin diversele meșteșuguri cu care se ocupă, prin arta chiromanției, prin tradițiile adânc înrădăcinate, toate aceste atuuri sunt devansate în opinia societății de alte elemente precum: lipsa educației, specificul nomad, condițiile precare de existență, talentul de „a lua pe sub mână”, cerșetoria practică ca mijloc de venit, ajutoarele sociale de care dispun, însăși filozofia lor de viață, respectiv a face mulți copii și a trăi din mila societății.

Deși se încearcă o integrare forțată în cadrul comunității, drepturile reduse de care dispun dar, mai ales, prejudecățile și discriminările la care sunt supuși sunt mult mai accentuate. Modul „vulgar” de a subzista și preferința de a se complăce în starea mizeră în care trăiesc majoritatea țiganilor par a fi „circumstanțele atenuante” de care uzitează societatea din România.

Din păcate, U.E. încearcă o uniformizare, o generalizare a acestor diferențe etno-culturale și nu implementarea lor în starea primară. Toate aceste tendințe vor duce la minimalizarea schimburilor interculturale, la uniformizarea percepției generale asupra trăsăturilor specifice fiecărei națiuni, respectiv minorități. Diversitatea reprezintă „sarea și piperul” oricărei societăți, însă, în mod paradoxal, tocmai acest curcubeu se încearcă a fi obstrucționat, învăluit în ceață de fiecare în parte, respectiv de întreaga societate.

Contribuțiile țiganilor la patrimoniul comun prin cultura cu care se afișează este indubitabilă. Gobineau, considerat a fi „părintele teoriilor rasiste” nu concepea „inegalitatea raselor umane” din punct de vedere cantitativ, ci calitativ. Diversitatea culturilor nu este percepută drept ceva normal, un fenomen natural, rezultate din raporturile directe sau indirecte dintre societate, ci, mai degrabă drept un fel de monstruoșitate sau de scandal. Discrepanța dintre țiganii corturari, autentici și cei care au castele strălucitoare, dintre muzica țigănească tradițională și manea, dintre țiganii care scuipă semințe pe jos și cei educați este încă foarte mare, dar educarea și culturalizarea lor în viitorul apropiat va forma alți indivizi de genul lui „Mădălin Voicu” sau „Johnny Răducanu”.

Cei care au încercat în mod real o rezolvare a situației lor oarecum marginale au fost chiar țiganii. În aprilie 1933, Calinic I. Popp Șerboianu a pus bazele „Asociației Generale a Țiganilor din România”. Scopul asociației este sintetic cuprins într-un *Apel către toți țiganii din România*, care prezintă revendicări:

- de ordin cultural (înființarea de grădinițe pentru copii, accesul la educație, pregătire profesională calificată, fondarea unei „Universități populare” țigănești, editarea unui organ de expresie periodic, conservarea și cultivarea tradițiilor etc.

- de ordin social (înființarea de cantine populare pentru săraci, a unui spital, de cămine pentru cei fără locuință, de organisme financiare pentru întrajutorare, asistență medicală și juridică gratuită, intervenția pe lângă autorități pentru sedentarizarea țiganilor nomazi prin împroprietărire cu loturi de pământ etc), prevederi însoțite de dorința expresă a liderilor

țigani de a rezolva problemele de imagine ale etniei (de natură infracțională, moralitate etc.) și interdicția de a implica asociația în viața politică.

Chestiunea țiganilor din Transilvania

Țiganii din Transilvania, ducând o viață mai izolată decât celelalte triburi din alte părți, și-au putut păstra nestricată vechea „pale romane” pe care o aveau deja la prima lor apariție în Europa. Printre țiganii din Transilvania, majoritatea vorbesc limba rasei lor, deși țiganul învață foarte ușor limbi și posedă pretutindeni încă o a doua limbă, aceea a poporului cu care trăiește. Astfel, cei mai mulți țigani din Ardeal vorbesc, în afară de „pale romane”, românește și ungurește, o parte din ei și sârbește. În prezent, în Transilvania trăiesc aproximativ 50.000 de țigani, dintre care jumătate, și poate chiar mai mulți, sunt țigani cu domiciliu. Ei au obiceiul de a-și nega naționalitatea, autodenunându-se români, unguri sau sârbi. Numai corturarii nu-și neagă naționalitatea, mergând chiar atât de departe în mărturisirea originii lor, încât nu vor să aibă nimic în comun cu țiganii domiciliați. Ei și-au păstrat, prin neatarnarea limbii lor, prin tradiția legendelor și a poveștilor, care se ocupă și cu originea poporului lor, o oarecare mândrie, care implică izolarea lor și le ușurează separarea de altă rasă.

Corturarii din Ardeal se împart în patru triburi: „Leila”, „Cucuyia”, „Ciale” și „Arșani”. Fiecare din aceste triburi își are legeda sa din naștere care, în parte este foarte interesantă și arată multe semne caracteristice ale acestui popor. Cea mai reprezentativă este mentalitatea țiganilor din tribul „Ciale”, care spune că toți țiganii care se trag din acest trib au mare poftă de mâncare, însă niciodată nu au destul.

Corturarii cunosc multe vrăji la a căror aplicare spun cuvinte în versuri, foarte misterioase. Ei sunt foarte superstițioși, cu toate că în cele mai multe cazuri exploatează superstițiile țăranilor. E foarte interesant cu câtă viclenie se pun ei pe lucru și câte foloase trag din arta lor de a prezice. Dacă o țigancă intră în curtea unui țăran, dintr-o privire aruncată în jurul curții ea vede starea proprietarului. Începe prin a

oferi țaranului linguri, oale etc. apoi aduce vorba de vite, de păsări, de sămănături și termină zicând că trebuie să dea cu cărțile. Cum așterne cărțile, ea simulează o mare spaimă, spunând că proprietarul are mulți dușmani și după multe și multe întorsături o convinge pe țarancă, pentru a o scăpa de dușmani, să îngroape bani într-un anumit loc, de unde dacă dispar - și desigur că așa se întâmplă - au pierit și dușmanii.

Țiganii cred în existența unor spirite supranaturale pe care le numesc ursitoare. Acestea sunt zânele țăganilor. Ele sunt bune sau rele. „Matina”, („sosia” albanezilor) este regina zânelor. Ea este întotdeauna binefăcătoare și îi sprijină, mai ales pe cei pe cei săraci.

„Keșalgille” sunt considerate ca zâne ale soartei. Ele sunt zâne de pădure, stau în păduri, singuratic, pe stânci înalte și își lasă părul lung în bătaia vântului. Acestea fac a se naște uraganul și grindina. În contra ofenselor sunt foarte susceptibile și se răzbuună în contra ofensatorilor și celor ce-i aparțin. Dacă sunt atrase de un om de pe pământ, acesta nu le poate poseda decât o noapte și apoi moare. De aceea țăganii zic când cineva moare subit: „a dormit cu Keșalgile”.

În legendele și poveștile țăganilor cel mai important rol, la chemarea spiritelor, îl joacă „povușii”. Aceștia sunt ființe omenești urâte și mizerabile. Ei locuiesc în orașe subterane și sunt dușmanii pronunțați ai omenirii. Țiganii au credința că seismul provine de la moartea vreunui „povuș”.

Asemănătorii acestora sunt și „nivașii”, care sunt de asemenea ființe subpământestii, locuiesc însă în locuințe pompoase, sub albia râurilor. Fiicele lor sunt de o frumusețe extraordinară, ele se mărită adeseori cu oameni de pe pământ și trăiesc fericiți cu aceștia, înconjurate de bogății.

„Mașmurdalo” sau omorătorul de carne are o mare predilecție pentru carne de om, trăiește în regiunile sălbatice, pândeste animalele și oamenii. E însă foarte prost și noaptea poate fi ușor privat de bunurile și comorile sale prin viclenii. El îi servește și pe oameni, dacă și aceștia i-au servit vreodată.

Transformarea sau tranziția în animal o formează așa-zisii „Locholicio”. Ei au formă de om, însă sunt acoperiți cu păr și au o putere teribilă. Aceștia pândesc virginele, dar planurile lor sunt adesea zădărnice de „câinii-oameni”, care poartă pe trunchiul lor un cap de câne și care singuri pot să li se opună. Când țăganii aud în păduri, noaptea, strigăte și vaete spun că „lolichio” se luptă cu „câinii-oameni”.

Pasărea „Cioarana” a țăganilor e probabil identică cu pasărea „Phönix”. Ea trăiește 990 de ani, moare însă, dacă nu suge din sânul aceleiași femei.

Piticul „Zignomanuș” locuiește în grote subpământestii. El este blând, ajută oamenii și adesea îi ajută la mari bogății.

Tribul „Mulo” sunt copiii născuți morți. Ei sunt primii în imperiul morților numai după al 30-lea an de creștere. Sunt fără oase și le lipsesc degetele din mijloc de la fiecare mână, fiind siliți a le lăsa în mormânt. Un „Mulo” trebuie fiert de camarazii săi în fiecare an la aniversarea nașterii, pentru a căpăta noi puteri. Tribul trăiește în munți, în locuri inaccesibile, unde își păstrează și comorile pe care le aduc din jafurile lor nocturne. Acești oameni, numai în noaptea de Anul Nou își pot răpi o femeie, pe care o fierb sper a-și pierde oasele și a deveni femeie Mulo.

De aceea, țăgăncile își pun în noaptea de Anul Nou sămânță de ciumăfae sub căpătâi, pentru a fi ferite de Mulo.

Țiganii mai cred și în duhurile rele care le pricinuesc supărări. Ei îi numesc demoni „Chagrin”; au forma unui arici de culoare galbenă și își dovedesc existența chinuind animalele în timpul nopții. Gheara acestui demon le dă o sexualitate inepuizabilă; iar gheara arsă risipită asupra unui mort îl reînvie.

Țiganii cred în existența dracului, pe când de Dumnezeu vorbesc prea puțin, cu toate că în Ardeal sunt foarte puțini țăgani care n-au primit botezul. Acestea pentru că un proverb de-al lor zice: „Încrederea încontinuu în Dumnezeu dă puțin de mistuit”.

Corturarii cred azi tot mai puțin în legendele străbune. Numai câteva triburi, care locuiesc în Ardeal și în Iugoslavia de Nord, și-au mai păstrat credința.

Corturarii au astăzi un voievod pe nume „Mahlya”, care locuiește în Ardeal, bucurându-se de o mare venerație printre ei. În cerc mai mic, ei sunt subordonați celui mai bătrân din familie sau trib. Fiecare bărbat e stăpânul soției sale. La ei există căsătoria prin cumpărare. Pentru fete frumoase se plătește părinților suma de 200-500 de lei. Căsătoria este încheierea unui contract al părinților din ambele părți, care este urmat de o serbare. Pe cât de liberă - în dragoste - este țăganca nemăritată, pe atât de strânsă este după ce se mărită, considerându-se o mare rușine când bărbatul este înșelat de femeie. Tot atât de mare este indignarea țăganilor când o fată are relațiuni cu un om străin de rasa ei.

Nici o fată nu se mărită până nu-și procură podoabă de păr de argint și monede mari de argint pe care le găuresc și le poartă împletite în coșite, care atârnă libere. Cele mai apreciate monede sunt talerii Maria Tereza. Se preferă însă și monedele mai vechi, cât și galbenii. Fetele sunt foarte mândre de aceste podoabe și fiecare femeie aproape își păstrează câte o monedă moștenită sau vreun alt obiect de aur sau de argint.

Aproape fiecare familie de corturari posedă o anumită avere, câteva sute sau lei în monede de aur sau de argint. Azi mai există, în Ardeal, foarte puțini țăgani care să rătăcească fără nici un plan. Ei, deși locuiesc în corturi, totuși se așează în apropierea unui sat unde li se oferă de lucru. Foarte rari sunt țăganii care locuiesc în barăci de lemn și nu în corturi; aceștia nu se amestecă și n-au nici o legătură cu țăganii din sat.

Corturarii, în cea mai mare parte, se ocupă cu facerea lingurilor. Pe lângă aceasta, mai sunt negustori de cai, arzători de var și cărămidari. Ca lăutari sunt foarte căutați; însă nu din ei se recrutează cunoscutele orchestre de țăgani, după cum se crede foarte des, corturarii abia cunoscând vioara. Numai printre familiile de țăgani stabiliți la sate sunt familii unde talentul muzical se transmite din tată în fiu.

Corturarii constituie și astăzi o problemă social-politică importantă și vor trece ani până când va fi soluționată definitiv. Ei nu plătesc impozite deoarece nu posedă moșii și un venit curat nu li se poate dovedi; căsătoriile le încheie încă în datina lor, iar copiii îi cresc fără educație școlară.

Cu totul diferiți sunt țăganii cu domiciliu stabil. Aceștia sunt țăgani colonizați cu forța, acum apoximativ 100 de ani, și alții, refugiați din Vechiul Regat în Ardeal. Ei formează clasa de jos

a orașelor și a satelor. Sunt, câteodată, lucrători foarte folositori și în timpul din urmă, copiii lor au început a frecventa școlile cu bune rezultate. Limba lor de trib „pale romane” au uitat-o, cu câteva excepții. Ei vorbesc astăzi limba poporului cu care trăiesc; au luat moravurile acestuia, deși în oarecare privință fomeză încă o comunitate proprie. În coloniile lor, formate din căsuțe și colibe lor proprii, situate la măginea comunei, au și judele lor propriu, numit „chinez”, ales din mijlocul lor, care nu execută însă funcții de autoritate, ci doar aplanează conflictele dintre ei.

Cununia bisericească, în cazuri foarte rare, o săvârșesc și țăganii stabiliți. Căsătoria lor însă nu e legată de nici o ceremonie. Și nici nu încheie contracte ca țăganii corturari, deoarece nu practică căsătoria prin cumpărare. Pe când corturarii sunt de o mare naivitate și se poartă față de străini ca niște copii care nu-și exprimă decât niște dorințe, țăganul cu domiciliu stabil nu este stângaci, știe să calculeze, nu e niciodată mulțumit și rămâne întotdeauna la pândă. De multe ori, trebuie să recunoștem, că țăganul stabilit are o mare rutină de trai care dovedește că el posedă multă inteligență. Numai lenea, care îi este caracteristică și lipsa de persistență îi stânjenesc exploatarea acestei inteligențe. Dacă această lene e înlăturată prin obiceiul de a munci și prin frecvența școlii, astfel încât puterile lui să se poată dezvolta liber, poate deveni și țăganul un membru folositor al societății. El posedă, firește, și o oarecare inferioritate morală, este întotdeauna egoist și simțul de comunitate pe care îl are corturarul, cel puțin față de camarazii săi de rasă, îi lipsește cu desăvârșire. El nu lucrează, paradoxal - pentru că recunoaște că fiecare om, ca să aibă dreptul la viață, trebuie să lucreze. El caută să scoată din orice lucru foloasele cele mai mari posibile și o activitate din partea sa o consideră numai ca un stadiu inferior posibilitatea de a acapara totul prin înșelarea altora. Dacă se consacră unui lucru el pare a exprima că o face numai în așteptarea fabuloasă a vreunui noroc care să-l scape pentru totdeauna de orice necaz.

De aceea a trebuit să eșueze totalmente încercarea de a-l atrage pe țăgan la cultivarea pământului. Dacă a lucrat o săptămână, se poate odihni două. Mai înainte de toate este pentru o activitate la care să-și poată aplica calculul și abilitatea de a îndupleca. Aici arată o persistență și un devotament viclean.

Chestiunea țăganilor s-ar putea rezolva ușor și radical dacă s-ar oferi acestui popor posibilitatea de cultură și de câștig, dacă copiii lor ar fi obligați să umble la școală și siliți să învețe meserii. Educația și lucrul pentru țăgani, la început, ar trebui făcute în mod forțat, astfel, numai în câțiva ani, chestiunea țăganilor din Ardeal ar fi rezolvată și țara ar avea un număr mare de puteri muncitoare.

Din punct de vedere etnografic și psihologic, țăganul va rămâne încă mult timp interesant. În tot cazul, este singurul popor care, deși lipsit de patrie, a știut să-și păstreze originalitatea, și fără a se cultiva cu cultură națională, a rămas curat în toate particularitățile sale.

Mostre ale imaginării rromilor

Grațian Cormoș

BARBU CONSTANTINESCU

Probe de limba și literatura țiganilor din România

Editura Limes, Cluj-Napoca, 2005

Reeditarea creștomatiei de folclor țigănesc, publicată de Barbu Constantinescu în 1878 cade cum nu se poate mai bine în contextul actual al reconsiderării și valorificării imaginării alterității marginale. Pentru aceasta se pronunțase și autorul-culegător al textelor, unul dintre pionierii țiganologiei/rromologiei din Europa care în *Introducere* la ediția *princeps* a antologiei afirma că este conștient de importanța demersului său lingvistic și antropologic.

Inițiativa lui originală de a aduna într-un volum "probe de limba și literatura țiganilor din România" a fost salutăată încă din primii ani de mințile luminate ale veacului al XIX-lea, printre care se număra și Mihai Eminescu, autor al unei cronici de întâmpinare favorabile în *Timpul*.

Antologia este deosebită din multiple puncte de vedere. În primul rând, pentru exegeții limbii romani căroră le furnizează informații privitoare la evoluția graiurilor țigănești în funcție de zonele geografice ale țării noastre. Este remarcabilă acuratețea cu care Barbu Constantinescu precizează la finalul fiecărui text literar, indiferent că este vorba de cântece ursărești, lăieșești, căldărărești, basme sau povestiri, numele sursei, precum și zona sau chiar satul din care acesta provine. În cazul cântecelor, la final, apar și explicații gramaticale ale fiecărui cuvânt ceea ce face ca textele, per ansamblu, să reflecte cum bine observă îngrijitoarea ediției, Mihaela Mudure: "un anume nivel istoric de fixare a limbii romani în scris". De aceea, textul ediției *princeps* a fost restituit "în spiritul și litera ei", dar dublat de o traducere în limba engleză, care impune volumul într-un posibil circuit internațional.

O inițiativă salutară - pentru că face mai ușor de urmărit corespondențele - mi se pare și publicarea în paralel a celor trei variante: în romani, în română și în limba engleză, motiv pentru care volumul are un format atipic, de chitanțier.

Lucrarea este importantă și din punct de vedere antropologic pentru că permite o sondare, peste timp, a imaginării rromilor, lasându-ne posibilitatea de a decela cât este construit stereotipul și cât este adevăr din identitatea acestui popor. Pentru că spațiul nu îmi permite mă voi mărgini în continuare la câteva considerații de ordin general relevante la o primă lectură. Epitetul "alb" apare cu recurență maximă în descrieri și are rolul de a valoriza pozitiv persoana căreia i se aplică: în general, iubita cu pielea, gâtul, gura, buzele albe. Este oare în joc nostalgia după româncă generică ("acea mândră femeie/ Mult e frumoasă și albă"), care se refuză iubirii țiganului pe considerente de castă, cum par să o sugereze unele cântece? Frumoasa cu gură albă și care "șade după garduri" (adică, deține o proprietate, nu e nomadă etc.) e, cu certitudine, româncă pentru care protagonistul cântecului e dispus să facă și închisoare - se sugerează aici și un viol - dacă alfel nu poate să o aibă. În altă parte, voinicul rrom pleacă în lume: "Nevastă frumoasă să găsească,/ Frumoasă albă să găsească", unde

echivalența tautologică "frumoasă-albă" e mai mult decât evidentă.

Ficatul unui țigan e negru, dar gâtul iubitei, de aceeași etnie, e alb, ne spune un alt cântec. Negrul apare ca identificare (și identitate asumată) a rromului în multe din secvențele folclorice culese, dar dezirabilul, mult visatul, neatinsul e, cu predilecție, înfățișat în alb. E vorba, probabil, de o structură semi-conștientă a imaginării rromilor care se simțeau inferiori cultural, ostracizați, repudiați de societate și deci, am putea spune, proiectau fericirea în alb, nu în roz! Nu intră în discuție aici beatitudinea simțurilor, fericirea facilă, ci, mai probabil, configurarea unei alte condiții umane, aspirația spre acel sentiment al demnității de a fi fericit de care vorbise Kant. Raportarea, prin coparticipare la "alb" e concepută ca o înnobilitare - prin dobândirea unui statut social visat - pe toate planurile, o transgresare identitară: "Fă-mă, Doamne, vrăbioiu/ De prin țara turcească,/ Să sărut gură albă/ Că mult am sărutat gură neagră" sau în alt cântec: "Că nu sunt om negru/ Să mă bată oricine,/ Dar sunt un om alb/ De mă bagă toți în seamă". Dacă ar fi să mă exprim în terminologia lui Noica am putea vorbi de o "devenire întru alb" ceea ce ar echivala cu "devenirea întru ființă".

Sporadic, ființa iubită poate avea și tenul închis: "băiatul cel negru" dorește să o aibă pe fata "neagră ca cărbunele" - scuzată fie cacofonia - sau "neagră ca noroiul".

Și idealul masculin de frumusețe are gura albă, dar descrierile lui apar cu frecvența redusă pentru că femeia rromă nu își poate exprima opțiunile, nu poate alege, cel mult poate seduce bărbatul dorit, iar bărbatul este cel care își impune întotdeauna voința prin forță. Relațiile de gen din cadrul comunității de țigani îmbracă forma satisfacției împlinite de către bărbatul posesiv care frânge mijlocul fetei și "o lasă pe ea cu foc", atitudine masculină ce denotă lipsa de maturitate și responsabilitate.

Totuși, familia - întotdeauna, numeroasă - rămâne valoarea supremă a grupului și numai în sânul e posibilă fericirea. Aici se fac petrecerile, are loc nunta țigănească la care se joacă pe rupte sau se regăsește fundamentul demnității de soț și stăpân necontestat. Iar în cazul infidelității descoperite - motiv destul de frecvent - ori al unei nedreptăți se face dreptate cu cuțitul, dacă nu chiar cu toporul, ceea ce e cam același lucru. Infidelitatea consoartei, căci a bărbatului nici nu are sens în mentalul rromilor, apare ca temă favorită într-o serie de cântece lăieșești și e îndeobște asociată cu prefăcătoră tipic feminină.

Trei păcate sunt incriminate ca definiții pentru țigani: lenea, prostia și sărăcia (murdăria) - aflate nu întâmplător în strânsă corelație. La beție se dezvăluie și o altă componentă: predilecția pentru soluționarea violentă a conflictelor, în cadrul căroră țiganul nu își mai poate domina pornirile, pune mâna pe ciomag și "sparge cinci capete". Deși nu s-ar crede, hărnicia - tocmai pentru că e așa rară - rămâne o valoare foarte apreciată. Bucuriile vieții sunt facile, oferă o satisfacție deplină și țin de sfera necesităților primare: mâncare destulă, o oală cu vin și o fată frumoasă. Ce s-ar mai putea spune despre țigani așa cum îi reflectă cântecele lor? Că trăiesc în comuniune cu natura, și că, în acord cu o (est)etică a naturii lor intrinseci, iubesc florile și blestemă din greu pe dușmani.

Schimbând registrul și trecând la evaluarea basmelor proprii culturii romani, observăm structura lor eshatologică (învierea celor morți și finalul fericit) care nu diferă în linii mari de cea întâlnită în basmele românești. Ca o insuficiență

rezultată din oralitatea exclusivă povestirile sunt mai puțin lucrate epic, mai simple, mai banale, lipsite de tensiune interioară și de momentele acțiunii, adesea sunt relatări fără finalitate. Unele nici nu pot fi adăpostite sub umbrela epicului canonic, ci sună mai degrabă a procese-verbale repovestite pe scurt de un narator neconvingător și neîndemânatic. La toate acestea se mai adaugă și topica șchioapă, simplitatea propozițiilor și repetițiile plictisitoare care fac din aceste povestiri folclorice basme nu pentru copii, ci povestite parcă de către copii.

Mare parte din povestiri sunt expresia obiceiurilor comunitare (*Cei doi hoți, Boul cel furat*) și par a ne transmite următoarele: că hoția e distractivă dacă nu e descoperită, că inventivitatea delincventului întrece posibilitățile reprezentantului legii, că omul jefuit e un naiv ridicol - ca acel țaran care i se plânge împăratului că unul dintre boii săi îl mâncase pe celălalt, aducând ca probă coada acestuia găsită în gura primului bou -, și că hoția reușită e recompensată: în final țiganul îl fură și pe popa din biserică, iar împăratul conform înțelegerii îi dă fata de soție. Ce mai deznodământ infracțional!

Roșu Împărat și Srigoaica e similar cu *Tinerete fără bătrânețe și viață fără de moarte*, dar foarte succint prezentat. Există în toate aceste povești culese de Barbu Constantinescu fii de împărați, întâmplări inițiatice, răsturnări de situație, dar înlănțuirea acțiunii nu corespunde câmpului de așteptări preconizat de formula-tip a basmului cu care suntem noi obișnuiți: chiar dacă binele învinge, nu avem un echilibru final, o coerență reciprocă a formei și conținutului, ci, mai degrabă, o vidare de sens, o pulverizare a inteligibilului și a previzibilului. E ca și cum un extraterestru ar scrie basme după rețete și formule consacrate, dar sensul total ar rămâne absent, în suspensie. În raport cu structura și finalitatea basmului românesc, ori avem de-a face cu un imaginat ciudat, original, al rromilor, ori cu propriile noastre prejudecăți etnocentriste. Cercetarea textelor rămâne deschisă și susceptibilă de noi considerații antropologice, iar republicarea creștomatiei folclorice a lui Barbu Constantinescu dă seama de necesitatea configurării unei texturi mitologice pentru istoria unui neam în continuă căutare de matrici identitare glorioase.

Gabori... câini, tablă și cutume

Fagadar Laura-Elena

Tigani... cine sunt ei și de unde vin? Cine sunt ei dincolo de proveniența lor din vechea Indie și cum sunt ei văzuți de réstul oamenilor, în mijlocul cărora trăiesc? Trăiesc totul cu maximă intensitate, se îmbracă colorat și vaporos, sunt lăutari, impulsivi și vulgari, dar totuși nu sunt deloc un popor dezordonat. Sunt așa datorită comportamentului lor, însă dacă le urmărim puțin evoluția ne dăm seama că au și ei anumite cutume pe care le respectă, uneori chiar mai mult decât le respectăm noi pe ale noastre.

Ne îndreptăm înspre prima familie de gabori și Cristian îmi dezvăluie strategia lui de abordare a acestor persoane pentru a reuși să obțin totuși câte ceva pentru reportajul meu. Așadar scenariul este următorul: eu sunt colega lui de facultate și avem de făcut o temă despre relațiile lor cu ceilalți oameni, despre cum sunt ei priviți de societate și despre modul lor de viață în general. Fac o probă cu reportofonul pe care l-am împrumutat și realizez că nu merge. Mă enervez și apoi intru în panică. Va trebui să memorez absolut tot ce-mi vor spune, eventual să-mi notez atât cât o să reușesc. Mă liniștesc și mă gândesc imediat la partea buna a lucrurilor: aceea că pot să mă concentrez mai bine asupra răspunsurilor pe care le primesc și asupra întrebărilor pe care urmează să le pun.

Huedinul este un oraș mic însă strada pe care merg seamănă foarte bine cu o uliță de sat, nepavată și prăfuită. Amicul meu îmi spune că dacă nu aș fi fost cu el aceste persoane nu ar fi vorbit cu mine niciodată, sunt foarte suspicioase și închise pentru oricine ar vrea să pătrundă în cercul lor. "E periculos să vii singură!", îmi spune el.

O dezordine aranjată

Suntem aproape și în aerul amiezii un miros pregnant de fum răzbate până la mine. Prima gospodărie cu care intru în contact e într-o dezordine totală și câteva păsări de curte gălăgioase, gardul putred și dărăpănat, cele câteva rufe colorate întinse pe sârmă la soare, dar și copiii veseli și murdari amplifică parcă această stare, acest balamuc.

Această priveliște mi-a schimbat total vechea prejudecată și, anume, aceea că acești gabori sunt plini de bani, locuiesc în vile interminabile și se plimbă mereu în mașini străine. Ei bine, azi am aflat că nu toți sunt așa. Acești oameni munceau ca să trăiască de pe azi pe mâine. Bărbatul cu care eu urma să vorbesc era în curte, înconjurat de tablă și de diverse obiecte de lucru, ocupat cu finisarea unor căldări. Am aflat mai târziu că fac și citerne și acoperișuri de tablă, dar și că repară diverse lucruri. Ne-am scuzat că îl deranjăm de la lucru și m-am prezentat. Era un gabor ca toți ceilalți, mic de statură cu ochi negri mici și vicleni, cu o mustață care în mintea mea îi crea o înfățișare de mexican. Purta pe cap o pălărie neagră cu boruri mari și era îmbrăcat într-un mod specific lor: cu o bluză colorată foarte veche și cu pantaloni negri, de stofă, care cădeau pe pantofii în gen ciocate. Are douăzeci și cinci de ani, s-a

născut în Huedin și se numește Gabor Iancu. Am aflat totodată că toți gaborii folosesc cuvântul Gabor ca nume de familie, ca și când ar fi o mare familie, ca și când se vor o mare familie.

Este căsătorit și are doi copii, iar cel mai important eveniment din viața lui consideră că a fost pocăința. S-a pocăit la Biserica Baptistă la vârsta de șaisprezece ani, a renunțat după o perioadă de trei ani jumate, însă revine la această credință la începutul lui 2005. Imi spune că a fost la școală, vorbește destul de corect, dar repede, mă străduiesc să rețin cât mai mult din ceea ce-mi spune și încerc să orientez discuția înspre subiectul care mă interesează pe mine: e sau nu e o persoană marginalizată?

Îmi îndrept privirea înspre gard în încercarea de a mă mai destinde puțin și zăresc o roată de car; priveștiștea mă duce cu gândul departe, la șatră, la acele căruțe care vara străbăteau țara în lung și-n lat pentru a lucra și pentru a mai câștiga niște bani, la acei țigani, care noaptea se strângeau lângă foc și povesteau. Gândul mă determină să-l întreb despre familie și află că legătura lui cu restul familiei este foarte strânsă, stau toți într-o casă, "noi în casă stăm șaptesprezece" și mă asigură că toți păstrează tradițiile care le-au fost transmise din străbuni: "bunicii au trăit în șatră, ei ne-au transmis obiceiurile, tradiția, portul gaboiesc și meseria" și într-adevăr obiectele pe care ei le-au făcut și pe care mi le-au arătat, m-au convins că sunt buni meșteșugari.

-Credeti că oamenii vă consideră diferit datorită naționalității?

-Statul nu ne susține deloc, suntem discriminați, noi nu ne primim ajutoarele financiare cu lunile; am apelat la prieteni cu "grade" ca să ne rezolve problemele.

Așadar, da, oamenii îl consideră diferit și se poartă cu el altfel datorită faptului că este țigan. În instituțiile administrative are parte de același oprobriu: "dacă te vede gabor, te amână, nu te primește, ești dat la o parte".

El în schimb își dorește să fie privit ca toți ceilalți: "să nu se facă diferență între români, maghiari și gabori" și nu se consideră diferit de ceilalți oameni, decât poate prin prisma obiceiurilor care le sunt specifice. Obiceiurile lor de nuntă spun că: "fetei îi putea fi stabilit partenerul, așadar putea fi logodită încă de la doi - trei ani. Dacă se încalcă logodna trebuie plătită rușinea, iar cuantumul plății se face în funcție de starea materială a familiei - de la două mii de euro până la zeci de mii de euro. Dacă e suficient de dezvoltată fata se poate mărita și la dois-

prezece ani, iar la nuntă mireasa are haine noi, cusute la croitoreasă". Spre deosebire de noi "un băiat gabor își arată dragostea pentru o fată prin faptul că o fură, iar din acel moment fata e a lui; vin părinții discută și negociază și apoi fac nunta care va avea loc acasă. Părinții fetei sunt cei care dau zestrea, iar părinții băiatului se ocupă de nuntă. Dacă fata nu se comportă bine, îi sunt chemați părinții și dacă nu se îndreaptă își iau fata acasă. Dacă e vina fetei părinții plătesc nunta, iar dacă sunt de vină amândoi rămân păgubașe ambele familii. În acest caz sunt judecați de cei mai în vârstă și cel care îl cheamă pe judecător ("unul din ei mai renumit ori mai deschis la minte") îl plătește. Cam zece la sută din ei se cunună civil și obligatoriu se cunună religios la reformați sau la baptiști".

La botez, dacă e pocăit, copilul primește binecuvântarea pastorului la șase săptămâni de la naștere, "copilul nu intră șase săptămâni în biserică". Reformații își botează copiii la două trei luni și la paisprezece ani are loc confirmarea (un fel de maslu - copilul trebuie să dovedească un minim de cunoștințe religioase). După botez se dă o petrecere în familie, la care sunt invitate neamurile, care aduc mici daruri "o pereche de găini, sucuri".

Înmormântarea diferă de la pocăiți la refor-

mați: “noi facem trei nopti priveghi, iar a treia noapte cei mai înstăriți aduc fanfară și se înregistrează totul pe video. De la zece - unsprezece seara, până la cinci - șase dimineața îi cântăm mortului cântece de pocăiți. Decedatul este dus și îngropat acolo unde are neamuri, chiar dacă e vorba de distanță. După înmormantare se dă o masă acasă, e obligatoriu să facă masa asta chiar și cei nevoiași, cu bani de împrumut”.

- Credeți că societatea vă apreciază? Cum credeți că vă privește ea? Întrebarea îl supără puțin și îmi răspunde sec.

- Nu mă interesează cum mă privesc oamenii.

Am interpretat acest răspuns ca pe o formă de automarginalizare, el e mândru că are naționalitate de gabor, nu îl interesează ce cred ceilalți. E totuși apreciat de colegi din Cluj, Olanda, care i-au trimis scrisori, invitații. În Budapesta a avut un prieten în vârstă care i-a trimis scrisori, l-a invitat să meargă acolo cu familia, promițându-i ca îi va lăsa toate bunurile ca moștenire, dar “pană nu te plătești de datorii, nu poți să te muți”. Depind de acești corturari de la care se împrumută și cărora le plătesc dobânzi uriașe, însă se consideră diferiți de ei. Mi-a spus că sunt violenți și încrezuți.

-Ce părere aveți despre oamenii care prin comportament, obiceiuri, înfățișare sunt altfel decât dumneavoastră?

-Îi văd pe ceilalți ca și pe mine. Fiecare om are obiceiurile lui, important e să te ții de cuvânt, să fii corect.

Iancu, după părerea mea, își dorește să nu fie marginalizat dar nu prea îi pasă de modul în care îl văd ceilalți. Nu se consideră deloc diferit de restul lumii, însă se simte discriminat.

Femeia gabor: casnică și credincioasă

Curioasă să aflu mai multe, mă îndrept de data aceasta cu mai mult curaj înspre a doua persoană cu care trebuie să vorbesc. Se numeste Cătălina Gabor și are treizeci și patru de ani.

Femeia care apare la poartă este îmbrăcată după portul gaboresc. Are o fustă lungă și largă, plisată, cu flori, extrem de colorată și o bluză verde, simplă. Părul îi este strâns la spate și acoperit de un batic verde, înflorat, viu colorat. Am aflat mai târziu de la ea că există o superstiție legată de femeile măritate care nu poartă batic și anume aceea că le moare bărbatul. Pe de altă parte, fetele nemăritate sunt obligate să-și poarte părul împletit în două codițe și legat cu fundițe.

Cătălina mi-a zambit și m-a poftit să intru, i-am întins o sticlă de Coca-Cola și spre surprinderea mea a desfăcut-o imediat pentru a mă servi și pe mine. Curtea ei este la polul opus celei pe care tocmai am parăsit-o; e curată, e mare și totul în jur pare extrem de îngrijit. În cărucior, un copilăș drăguț mă privește și râde. Cătălina are patru copii și cu ea mai locuiește socrul ei care are șaptezeci și șase de ani. Cel mai important eveniment din viața ei a fost căsătoria, cea mai mare realizare: bărbatul, copiii. Spre deosebire de Iancu ea e reformată. Mi-e foarte greu să o înțeleg pentru că vorbește incoerent și sare foarte des de la o idee la alta.

Acești oameni nu au o legătură foarte strânsă cu familia “mai merem la surorile lui din Arad, Timișoara, nu stăm acolo, merem și venim înapoi”. Nu se simte deloc diferit de ceilalți oameni, însă mi-a vorbit și ea de specificul obiceiurilor lor și chiar și-a exprimat nemulțumirea în legătură cu o veche tradiție de nuntă: logodna

pretimpurie “la noi i-o bolunzie asta; la noi fetele nici nu știu nimic, parinții hotărăsc tot!”. Cătălina a fost promisă soțului ei înainte ca acesta să se nască. Despre tradiții îmi spune ca s-au pierdut foarte multe “se mai lasă din tradiții, dar portul nu se lasă niciodată”.

Ceilalți o văd diferită pentru cu totul altceva, pentru statutul ei de țigancă.

- Credeți că oamenii vă consideră diferită?

- Sunt unii, da' nu ne luăm tot după aceia, vecinii ne consideresc ca pe neamurile lor, cu neamurile nu suntem ca și cu vecinii.

Simte și ea puternic acea discriminare despre care mi-a vorbit anterior Iancu “cu noi întotdeauna și la primarie altcumva se poartă. Dacă cerem o hârtie zice haideti mâine, haideti poimâine. Da' ce, Dumnezeu nu ne-o făcut pe toți la fel?” și este extrem de nemulțumită de diferența care se face între români și țigani. E foarte contrariată de faptul că oamenii îi consideră hoți: “că furați, că nu știu ce. Oameni mari care să fure între gabori nu sunt, e o rușine să furi. Dacă am furat și m-ai văzut atunci să zici că am furat”.

Prin raportarea la vecini (foarte des utilizată) se simte apreciată de societate “vine vecinii la noi, merem noi la ei, ne împrumutăm, copiii merg la copiii lor” (nu există discriminare). Despre modul în care crede că o privește societatea îmi spune: “care nu ne cunosc, ne privesc cu teamă, dar care ne cunosc nu”. De asemenea școala joacă un rol important în viața lor. Își îndeamnă copiii să meargă la școală “să știe un pic de carte, să ia carnet de șofer. Oriunde meri dacă n-ai școală nu te descurci, nu poți să socotești dacă faci o lucrare; amu e foarte important școala”.

Și ea accentuează mult pe diferențele dintre ei și corturari, despre care afirmă că sunt foarte violenți. Și ei au datorii mari la corturari “ăștia iau și pielea de pe noi”, “gaborii noștrii nu prea au să ne dea împrumut, muncește și n-au bani”. O altă diferențiere clară, un fel de automarginalizare a grupului, a gaborelor așa putea spune este aceea că “nu au voie să se căsătorească decât gabori cu gabori”.

Gaborii își respectă cuvântul dat cu orice preț, ei știu că un cuvânt dat e o chestie de onoare și că un cuvânt încălcat trebuie plătit cu bani și rușine. Un om care și-a încălcat cuvântul dat e considerat un om pătat, un paria al neamului lor și el este automat marginalizat de restul gaborelor; se petrece un fel de marginalizare în grup.

Cătălina este o femeie credincioasă care merge

frecvent la biserică “noi nu merem cu ghiocu’. Ce vrea Dumnezeu aia face, nu-i bine să știi ce-i înainte, că pe urmă tot la aia te gândești! ”.

Cătălina este o persoană marginalizată de societate însă își dorește foarte mult să fie văzută la fel ca orice om, motiv pentru care ea are legături foarte strânse cu vecinii.

În prezența gaborelor

Acești oameni pe care noi îi numim “țigani”, nu își recunosc acest statut; ei spun că se trag din secuime și că sunt pe jumătate maghiari. Sunt guvernați de ideea că pentru ei nu există justiție și de aici pleacă o serie de nemulțumiri care sunt vizibile uneori în comportamentul lor față de noi, românii, cei mereu îndreptățiti. Vorbesc uneori foarte aspru între ei, se insultă și interpretează asta ca pe un fel de alintare. Pentru noi sunt niște persoane ingrate, pe care nu le înțelegem, de care ne este teamă și pe care din această cauză le marginalizăm. Acești oameni sunt fataliști și fatalismul lor rezultă din faptul că nu au avut ocazia să se facă înțeleși; poate nu le-am oferit noi asemenea ocazie.

Judecata țigănească

Marcel Costache

Cutuma justițiară este un obicei, o tradiție a rromilor vorbitori de limba țigănească, iar pricinile ce se ivesc în cadrul comunităților de rromi, se rezolvă între ei, pe calea unei judecăți de pace a rromilor. Este justițiară întrucât numai în cadrul judecății țigănești, rromii au încredere că li se face dreptate; orice altă judecată, conform spiritului și credinței rromilor nu îmbracă forma de dreptate, pe care o îmbracă judecata țigănească.

Rromii au calitatea de cetățeni ai statelor în care își au reședința, din această calitate rezultând obligația de a respecta legile fiecărui stat în care domiciliază, își au reședința sau sunt cetățeni ai statului respectiv.

Judecata țigănească este un obicei, apărut și dezvoltat în comuna primitivă și transmisă la rromi din generație în generație, până în zilele noastre, aceasta devenind o tradiție în cadrul comunităților de rromi, vorbitori de limba țigănească. Această judecată, dezvoltată pe teritoriul Indiei, în epoca dravidiană, a înmănușat elemente din diverse culturi ale populațiilor indo-europene, din cadrul cărora au făcut parte și rromii. Persistența timp de milenii a acestui obicei a fost posibilă, datorită stării de sclavie și robie, care la rromi s-a prelungit până în secolul XIX sau a stării de nomadism în care au existat satele țigănești.

În măsura în care judecata țigănească se desfășoară în cadrul societății civile a rromilor, ca o tradiție ce nu contravine legilor, ea poate deveni o modalitate de educație juridică a rromilor contribuind la prevenirea infracțiunilor.

Pentru ca aceasta tradiție să nu aibă caracter contradictoriu cu legile, trebuie respectate anumite principii: considerarea judecății țigănești ca un „sfat al bătrânilor”, ca o activitate socio-culturală; respectarea voinței părților, de a participa la o asemenea judecată; considerarea „judecătorilor rromi ca simpli arbitri” în medierea conflictelor dintre părți, în scopul

realizării păcii în comunitățile de rromi și împăcarea părților; îndeplinirea de bună voie a propunerilor făcute de către mediatori, care conform tradiției, se numesc judecători;

împăcarea părților, atât în cauze civile cât și în cauze penale care prevăd împăcarea părților sau retragerea plângerii prealabile.

În general, când se naște un conflict între rromi, de natură civilă sau de natura dreptului familiei (care sunt cele mai numeroase, întrucât rromii conviețuiesc în general în concubinaj) sau când se nasc conflicte de altă natură, pentru efectuarea judecății țigănești este necesară alegerea judecătorilor care în limba țigănească se mai numesc și *crisinatori*.

Rude apropiate ale părților tranzacționează pentru stingerea conflictului pe calea judecății țigănești. Dacă părțile iau decizia să se judece pe calea judecății țigănești, acestea stabilesc un termen de judecată, ce se face public pentru întreaga societate de rromi, care urmează să participe la judecată. În vederea stabilirii numărului de judecători ales de părți, acestea se învoiesc și fiecare parte desemnează un număr egal de judecători. Dacă una din părți nu cade de acord cu persoana pe care o desemnează cealaltă

parte ca judecător, partea are dreptul să propună o altă persoană ce este agreată de adversarul său. Toți judecătorii trebuie să fie agreeți de ambele părți. Numărul judecătorilor variază în funcție de complexitatea cazului și de învoiala părților.

Odată stabiliți judecătorii urmează ca ambele părți să apeleze la aceștia pentru a-i judeca la termenul fixat, iar dacă părțile nu se înțeleg să meargă împreună, vor trimite reprezentanți, rude apropiate ale părților care vor contacta judecătorii.

Din momentul în care au acceptat să participe la judecată, judecătorilor rromi le este interzis, sub jurământ țigănesc, să ia legătura cu vreuna din părți până în ziua judecății. De asemenea, ei nu vor discuta cazul ce urmează a fi supus dezbaterii cu alte persoane.

La locul stabilit, care în general este în aer liber, la data fixată se prezintă judecătorii, părțile și comunitatea rromilor. Din acest moment, judecătorii trebuie să stea împreună, iar dacă judecata durează mai multe zile, aceștia vor fi cazați împreună și nu vor lua legătura cu părțile sau rudele acestora; în caz că sunt bănuți de diverse legături și influențe, vor fi excluși de la judecată, urmând să răspundă material pentru cheltuielile ce s-au efectuat cu judecata.

Dacă părțile s-au împăcat în judecata țigănească, dar nu declară în fața organului de urmărire penală că s-au împăcat, judecata țigănească nu are nici o valabilitate privind împăcarea părților.

În civil, judecata țigănească poate stabili înțelegeri cu privire la dreptul de moștenire și împărțire a averii, înțelegeri cu privire la dreptul de proprietate, revendicări, diverse pretenții. Dacă părțile au ajuns la anumite înțelegeri în cadrul judecății țigănești, aceste înțelegeri trebuie consemnate într-un act privat, semnat cu martori și datat, el putând constitui o probă în instanța de judecată.

Orice judecată țigănească are o anumită publicitate, rromii aflând despre aceasta în diverse modalități, în funcție de specificul local. Odată adunați judecătorii la locul stabilit, încep să discute diverse subiecte, care să nu fie legate de judecata în cauză, în aceasta perioadă prezentându-se părțile care se judecă, cu familiile și rudele lor, cât și comunitatea de rromi.

Judecătorii între ei își aleg un președinte, al cărui nume îl fac public comunității de rromi. Judecata țigănească are caracter cutumiar și există multe reguli prestabile ale judecății ce urmează a fi respectate cu sfințenie; vor fi amintite de către judecători obiceiurile din vechime ale judecății țigănești, care a constituit fundamentul conviețuirii comunității de rromi, a realizării păcii și înțelegerii între ei, și care trebuie înfăptuită de către rromi, întrucât nu trebuie ca o altă comunitate să se amestece în treburile lor.

Faza premergătoare a judecății poate dura ore întregi, în care se epuizează dezbaterile privind evenimentele din comunitate sau cele cu caracter general din societate, după care judecătorii încep să discute în *pilde și parabole*, privind judecata țigănească, apropiindu-se de subiectul ce urmează a fi supus judecății. Toată faza premergătoare a judecății țigănești are un scop bine determinat, și anume, crearea unei stări generale de pace, de reflecție și de comuniune a țiganilor ce urmează să se judece cât și întregii comunități, întrucât se are în vedere crearea unei păci generale a comunității, care va participa la diverse evenimente tradiționale, cum ar fi nunta, botezul sau moartea în cadrul comunității. În această fază, fără a se intra „în fondul problemei”, adică fără a se analiza faptele ce conduc la judecata țigănească, părțile sunt întrebate *dacă vor să se împace*, fără a se dezvălui public faptele lor; adică

fără „o judecata de fond”. Este posibil ca părțile să se împace fără nicio pretenție sau să-și exprime pretențiile ce se pot negocia și care pot conduce la pace dacă părțile se înțeleg între ele. Atunci urmează un obicei, ca părțile să dea mâna între ele de împăcare urmând să „cinstească” cu mâncare și băutură pe judecători cât și pe unii membrii ai comunității care au participat la împăcarea părților.

În situația în care părțile nu ajung să se împace prin această tranzacție, vor cere „judecata de fond” în care urmează să se pronunțe judecătorii, privind vinovăția părților și sancțiunile ce vor fi aplicate.

Jurământul țigănesc, *alav romano* sau *solahaimos* în limba țigănească, reprezintă o fază de judecată. Există situații în care părțile se prezintă la judecată, anume pentru a depune jurământul: este situația așa-ziselor infracțiuni de calomnie, în care „au ieșit vorbe” (adulter, furturi etc.) în comunitate despre o persoană. În această situație, persoana respectivă depune jurământul în cadrul judecății arătând că nu sunt adevărate calomniile ce i s-au adus. Demnitatea persoanei

respective va fi restabilită în comunitatea de rromi.

Judecătorii hotărăsc să se depună jurământul țigănesc, pe cruce, pe bani, pe apă, pe carne de porc (untură), pe țărână, pe foc, cu lumânarea aprinsă sau alte elemente sacre. Există împrejurări în care persoana care jură face semnul crucii cu degetele arătătoare, ridicând mâinile în sus și pronunțând diverse cuvinte de jurământ. Sancțiunile sunt de mai multe feluri și anume: critica morală, plata de despăgubiri în bani, excluderea din comunitate. Pacea în comunitate se consideră restabilită de la data în care s-a pronunțat verdictul și nu de la data la care urmează să plătească despăgubirile.

Întrucât judecata este a comunității nu au existat situații în care să nu se execute plățile ce s-au stabilit, dacă părțile au stabilit "mulțumire asupra verdictului". Au existat situații în care și rudele plătesc, sau înșiși judecătorii plătesc, pentru restabilirea păcii în comunitate, urmând ca aceștia să-și recupereze banii ulterior de la partea ce a fost sancționată.

Cu ocazia pronunțării verdictului, judecătorii fixează o taxă care se numește *vatrarit* sau *zeciuială* și reprezintă plata judecătorilor pentru munca prestată și timpul pierdut. În vechime se obișnuia ca această taxă de *vatrarit* să fie achitată de cel amendat, iar judecătorii renunțau la ea pentru ca cel vinovat să plătească mai puțin, pentru a-i ușura situația.

În prezent, judecata rromilor, în multe situații s-a denaturat și nu mai apare ca „un sfat al bătrânilor”, așa cum era tradiția rromilor, tradiție apreciată și respectată de către întreaga societate. Multe judecăți ale țiganilor sunt impuse prin amenințare cu violența de către diverse grupuri ce obțin foloase necuvenite de pe urma judecății țigănești. Invocând pretinsa „judecată țigăneasca” aceste grupuri de presiune obligă anumite persoane să plătească așa zisa taxă de protecție sau șantajează pe creditori cu luarea de diverse bunuri pe post de gaj, încălcând legea.

Dacă judecata țigăneasca ar fi privită de către organele statului, ca modalitate de înfăptuire a dreptății la rromi, și i s-ar acorda atenția cuvenită ar decurge altfel chiar judecata țigăneasca. Opinia noastră este că organele statului, care sunt în cunoștință de cauză că judecata țigăneasca este o realitate vie, să o trateze cu importanța cuvenită pentru ca ea să poată fi conservată ca o tradiție benefică, în cadrul comunităților de rromi. În acest sens, considerăm că instruirea judecătorilor țigani privind prevederile legale, în care să se desfășoare judecata țigăneasca ar fi un factor benefic atât în sprijinul comunităților de rromi, cât și al societății în general, fiind o acțiune de prevenire a infracțiunilor și pentru respectarea legii.

Informații și adaptare din:
- Gheorghe Costache Foca, *judecător de pace al rromilor pe zona Oltenia*

- Av. Nicolae Bobu - Carte despre Rromi - Cutuma Justițiară - Judecata de pace a rromilor

Țiganii din România în anii ultimei conflagrații mondiale

Lucian Nastașă

Instalarea în România, începând cu martie 1938, a unor regimuri autoritare (dictatura regală, "statul național legionar" și guvernarea Ion. Antonescu) și adoptarea unei legislații rasiste, a adus schimbări profunde și în ceea ce privește situația țiganilor, îndeosebi începând cu anul 1942, când aceștia sunt supuși unui regim forțat de deportare.

Ignorată cu desăvârșire de istoriografia română de până în ultimul deceniu al secolului XX, tema "deportării" țiganilor în timpul celui de-al doilea război mondial a căutat și ea să recupereze decalajul și să scoată din uitare încă unul din mecanismele regimului antonescian care manifesta, printre altele, o vădită ostilitate față de toți acei supuși ne-români, cu sau fără cetățenie. Iar contribuțiile ultimului deceniu nu sunt de neglijat, cu atât mai mult cu cât ele au căutat să-și întărească analizele pornind mai ales de la acele surse documentare provenite de la principalele instituții ale statului totalitar implicate în mecanismul epurării: Președinția Consiliului de Miniștri, Inspectoratul General de Poliție, Inspectoratul General al Jandarmeriei, Prefectura Poliției Capitalei și, într-o oarecare măsură, Marele Stat Major al Armatei.

În felul acesta s-a putut cuantifica ponderea celor care au luat calea dezrădăcinării într-un spațiu cât mai la est de România și care nu beneficia încă de un statut cert: Transnistria. Defrișarea fondurilor arhivistice a putut stabili

clar până acum criteriile pe baza cărora s-a făcut deportarea și numărul celor trimiși dincolo de Bug. Au fost expulzați din țară totalitatea țiganilor nomazi (corturari) recenzați la data de 25 mai 1942, în număr de 11.441 persoane (bărbați: 2.352; femei: 2.375; copii: 6.714), și 13.176 țigani sedentari - cifre înregistrate într-o sinteză a deportărilor din 9 octombrie 1942 (*Arh. St. București, Inspectoratul General al Jandarmeriei, dos. 126/1942, f. 204-205*). Încercările unor autori de a amplifica ponderea celor obligați a-și părăsi țara sunt fortuite, invocând alte câteva deportări ulterioare a celor ce s-au sustras acțiunii inițiale (reduși numeric, sub o sută de persoane), dar necontabilizând cifra celor reveniți la scurt timp la domiciliile lor, deportați fără a se fi încadrat în prevederile ordonanțelor ce reglementau acțiunea, și care au constituit un lot consistent, de peste o mie de persoane.

Ca și în cazul evreilor, una din problemele de prim rang pare a fi cea a cifrelor, și nu fără îndreptățire. Finalmente, totul devine o chestiune de "filozofie a numerelor", care trece parcă în umbră alte aspecte, nu mai puțin importante. Însă inflamațiile patimase trebuie să rămână în afara studiilor într-adevăr istorice, iar anexarea calvarului deportării țiganilor la soluția preconizată și aplicată populației evreiești este în mod cert forțată, prea puțin elemente având similarități. La fel cum atitudinile autorităților române față de cele două probleme au fost sensibil diferite comparativ cu celelalte state care au proclamat o "soluție finală". În privința țiganilor deportați la est de Nistru nu se cunoaște și nu a fost reclamat până acum nici măcar un singur caz de asasinat comis de autoritățile de ordine sau militare românești și germane, ca să nu mai vorbim de un posibil pogrom sau masacru. Se pot imputa pierderile de vieți doar foarte proastei organizări a deportării, a locurilor de primire și încartiruire, la care se adaugă - firește - o sumă de factori specifici pe care-i vom

invoca ceva mai jos pe baza unor surse documentare autentice, care dovedesc că autoritățile române au fost mereu la curent cu cele întâmplare iar reacțiile pentru ameliorarea condițiilor au fost minimale.

În primul rând, soluția deportării țiganilor a avut cu totul alte rațiuni decât în cazul evreilor. Evident, nu poate fi negată conotația rasială, de vreme ce utilizarea termenului de "țigan" este permanentă în discursul epocii. Însă precizările se impun, stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri oferind elemente suficiente pentru înțelegerea deciziilor și soluțiilor adoptate. La 7 februarie 1941, mareșalul Antonescu semnala un aspect "foarte dureros, al vieții orașelor noastre", mahalalele. "Din timpuri îndepărtate - arăta conducătorul statului -, de când s-a desființat robia, și mai ales după război, a fost o invazie a tuturor țiganilor și a tuturor elementelor slabe de la sate. Tot ce nu era capabil la sate să ducă o muncă grea a venit la oraș, unde, prin diferite mijloace, își câștigă existența, fără să muncească. De aceea, în împrejurimile Bucureștilor s-au creat mahalale infecte și oameni fără căpătâi, care ați văzut cum au inundat în stradă zilele trecute, când a fost rebeliunea. Au comis jafuri și erau pe punctul să dea statul peste cap". În acest context, mareșalul conchide că aceste elemente, îndeosebi țiganii, trebuie îndepărtați din capitală. "Soluția - continuă el - ar fi să așteptăm până se asanează Bălțile Dunării, ca să facem sate țigănești acolo și să-i ocupăm cu pescuitul etc. Până atunci, trebuie însă mult timp. O altă soluție este să intrăm în tratative cu marii proprietari. În Bărăgan, totdeauna a fost lipsă de brațe de muncă. Să construim aceste sate, nu definitiv, dar să facem niște case și barăci, organizație sumară, comerț, cârciumi etc. Să facem o statistică a lor și să-i ridicăm odată, în masă, și să-i ducem în acele sate. Facem trei-patru sate, de câte 5-6000 familii, și instalăm acolo gardienii împrejurul lor, să nu poată să iasă".

Așadar, "problema țiganilor" nu apare ca una

strict rasială, ca în cazul evreilor, întărită de legi și prevederi discriminatorii pe temeiul etnicității, ci în primul rând ca o chestiune de apărare a ordinii publice și asanare morală, prin impunerea "cultului muncii". Chiar conducătorul statului aprecia ceva mai departe că "printre acești țigani sunt și muncitori" care trebuie lăsați în pace, iar cifra avansată de el pentru cei care trebuie să fie sedentarizați în Bărăgan - maxim 20.000 oameni - pare minoră dacă o raportăm la statistica din 1930 ori cifrele oferite de George Potra în volumul său din 1939, referitor la istoria țiganilor. Ideea a fost reluată și în ședința Consiliului de Miniștri din 11 martie 1941, cu ocazia discutării Legii muncii obligatorii, lege ce trebuia să aibă ca bază principiul că "țara trebuie să fie redresată", iar acest lucru nu se putea împlini decât "prin munca intensivă și coordonată a tuturor". În acest context, Mihai Antonescu vedea rezolvată și problema țiganilor, atât prin scoaterea lor din capitală sau alte mari centre urbane, cât și prin implicarea infractorilor în activități socialmente necesare.

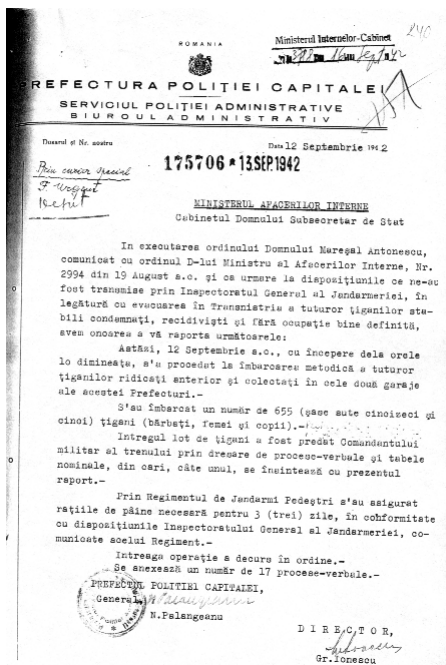
Rezolvarea acestor probleme nu era însă deloc simplă, iar vreme de câteva luni s-au tot căutat diverse soluții. Într-o primă etapă s-a urmărit recensarea țiganilor din întreaga țară, pe categorii de nomazi și sedentari, în cazul celor din urmă autoritățile fiind interesate doar de recidiviști și cei fără ocupație precisă prin care să-și justifice întreținerea în mod cinstit. Efectuarea recensământului a fost hotărâtă pentru 31 mai 1942 și devansat ulterior, prin ordin, la data de 25 mai, pe baza unor planuri bine stabilite de fiecare inspectorat local de poliție și în decursul unei singure zile, pentru a nu exista cazuri de sustragere. Acțiunea era necesară întrucât nu exista la acea dată o statistică privitoare la țigani, pentru a se putea lua decizii cât mai adecvate. Până la recensământul general din 1930, în statistica românească nu a existat noțiunea de "țigan". Abia atunci a fost inclusă o atare specificație, însă rezultatele au fost incomplete din mai multe motive. În primul rând, autoritățile și operatorii din teren au evitat de cele mai multe ori calificarea cuiva ca "țigan" din condescență, termenul fiind considerat peiorativ. Pe de altă parte, nici nu se putea stabili cu certitudine caracterul etnic țigănesc al unei persoane, fie datorită asimilării sau amestecului cu alte nații, fie prin refuzul unora de a fi astfel catalogați. Sunt cunoscute numeroase cazuri de proteste energice contra unei astfel de înregistrări cu ocazia recensământului, mergându-se până la acuzații în instanțele judecătorești pentru insultă. În aceste împrejurări, statistica din 1930 nu a înregistrat decât 262.501 persoane ce s-au declarat de neam țigănesc, iar ca vorbitori ai limbii numai 101.015. Este adevărat, în schimb, că la recensământul din 1940 înregistrările s-au făcut mai în detaliu, existând deja rudimentele unei legislații rasiale. Însă până în vara anului 1942 imensul material adunat nu fusese prelucrat, iar el număra peste 6 milioane de formulare, cuprinzând informații care nici până azi prelucrate. De altfel, ar fi fost o muncă greu de conceput într-o țară aflată în război și care numai pentru analizarea datelor relative la țiganii din sectoarele agricole Institutul Central de Statistică angajase până la 7 iulie 1942 peste 1000 de operatori.

Recenzarea țiganilor la 25 mai 1942 a avut și un scop imediat, cu o zi înainte expediindu-se în teritoriu - "foarte urgent" și "strict secret" - ordinul Președinției Consiliului de Miniștri nr. 70 (din 22 mai), care stabilea măsurile ce trebuie executate "pentru asigurarea ordinii interne și eliminarea elementelor eterogene și parazitare". La

punctul 1, ordonanța prevedea ca țiganii nomazi să fie "imediat dirijați pe jos și pe drumurile cele mai scurte (...) spre Transnistria, unde vor fi instalați prin grija Guvernământului". La punctul 2 se solicita clasarea pe categorii a țiganilor sedentari și degajarea așezărilor urbane și rurale de "toți țiganii parazitari, retrograzi și necinstiți, pripășiți și tolerați prin o condamnabilă nepăsare a conducerii treburilor noastre publice de până acum". Secretul operațiunii era invocat tocmai pentru a nu "se evita sustrageri și agitații de spirite", ridicarea țiganilor nomazi urmând a se face "în masă și prin surprindere, însă organizat și cu omenie". Ceilalți țigani - sedentari, dar fără ocupație - urmau să fie distribuiți în țară și utilizați la diverse munci (construcții, fabrici de cărămizi, grădinărit etc), asigurându-li-se în mod obligatoriu cazarea.

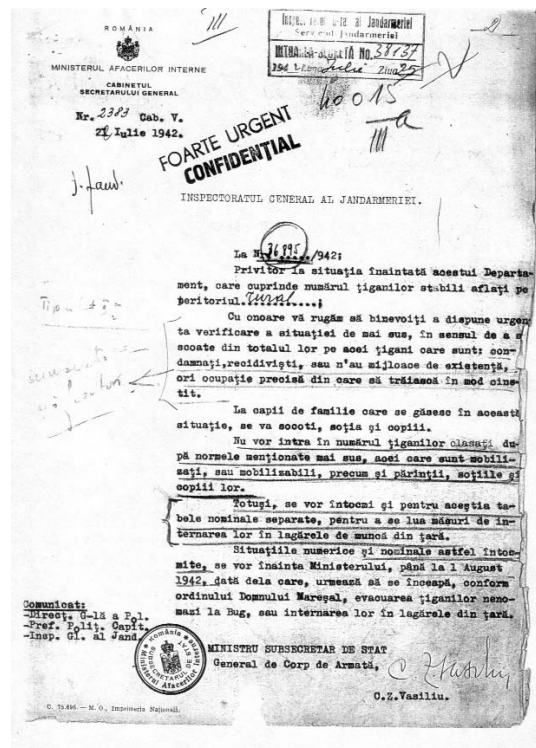
Despre felul în care s-a făcut recenzarea aflăm, de pildă, dintr-un "plan de lucru" al poliției din Bacău: "Începând de astăzi 24 mai 1942, orele 14, se vor închide barierele orașului și nu se va mai lăsa să intre sau să iasă nici un țigan din oraș, inclusiv în cursul zilei de 25", după care 27 de echipe de polițiști urmau să înregistreze populația țigănească din perimetru astfel circumscris, interzicându-se apoi orice deplasare a acestora. Deportarea țiganilor nomazi s-a desfășurat pe parcursul a trei săptămâni, impunându-li-se itinerarii obligatorii, iar Inspectoratul General al Jandarmeriei centralizând și contabilizând cu exactitate derularea acțiunii, până la data de 15 august ajungând în Transnistria 7958 persoane.

A urmat apoi etapa a doua a deportărilor, ce cuprindea evacuarea țiganilor sedentari, "cei condamnați pentru orice fel de delict, recidiviști, pungași de buzunare, pungașii din trenuri, bălcicuri, borfașii, precum și toți aceia pentru care aveți indicii că trăiesc din furt", împreună cu familia (în accepțiune țigănească). Între timp, pe la mijlocul lunii august, Ion Antonescu, aflat într-o inspecție prin București, a găsit orașul și "suburbanele pline de țigani", "unii fără nici un rost, alții vânzători de flori, vânzătoare de

porumb fierț, femei cu bidinele pe umeri, cerșetori, copii vâxuitori de ghetă în picioarele goale și murdari; la Băneasa, chiar în fața locuinței Domnului Mareșal, un cartier de țigani, într-o stare de murdărie de nedescris", elemente numai bune de a influența decizii în sensul de mai sus.

Operația de evacuare a țiganilor sedentari a fost pregătită până în detaliu de Inspectoratul General al Jandarmeriei, fapt ce a constituit mai târziu, cu ocazia "procesului mării trădări naționale", unul din capetele importante de

acuzare a generalului C.Z. Vasiliu, la care el a declarat, în apărare, că a trimite "24.000 de oameni din toate colțurile țării fără să faci organizare însemnează să-i trimiți pe toți la moarte". și într-adevăr, documentele de arhivă indică eforturi organizatorice deosebite, am putea spune matematic: au fost pregătite 9 trenuri menite a-i colecta pe țigani din cele mai importante orașe ale țării, cu orare precis stabilite și respectate, cu asigurarea hranei pe timpul transportului etc. Operația de evacuare a început la data de 12 septembrie și s-a încheiat în numai patru zile, la 16 septembrie, însumând 13.176 persoane trecute în Transnistria.

Semnificativ este faptul că în urma executării celor două valuri de deportări, absolut toți țiganii au ajuns la destinație, fapt confirmat de procesele verbale de predare-primire, chiar dacă din numărul total al acestora două treimi o constituiau femeile și copii, situație sensibil diferită dacă raportăm la evacuarea evreilor din Iași, de pildă, la sfârșitul lunii iunie 1941, finalizată prin mai multe sute de morți. Mai mult chiar, ulterior datei de 15 septembrie, au existat suficiente familii de țigani care au solicitat permisiunea de a pleca în Transnistria fie în idee că vor fi împroprietăriți, fie pentru a se reatașa clanului.

Ajunși în Transnistria, țiganii - de ambele categorii - au fost organizați în virtutea deciziei 3149 a guvernatorului Gh. Alexianu, care prevedea așezarea lor în sate, în grupuri de de 150-350, sub conducerea unui lider de al lor și cu obligația de a munci potrivit calificării ce o au, "fiind retribuiți ca și muncitorii locali", iar în caz de randament superior se prevedeau bonificații de 30% din valoarea surplusului. În schimb, li se limita dreptul de a părăsi localitatea fără autorizația pretorului, în caz contrar fiind internați într-un "lagăr de represalii" existent în fiecare județ. Reglementărilor inițiale li s-au adăugat de-a lungul vremii altele, în funcție de situațiile nou create. La 11 septembrie 1942, de pildă, datorită faptului că împreună cu familiile deportate au luat drumul Transnistriei și alte persoane care nu se încadrau în ordinele inițiale (vehiculându-se ideea unei împroprietării în zonă), iar unii evacuați aveau rude care făcuseră războiul sau erau mobilizați, se ordonă ca acestor țigani să li se creeze o situație mai bună, prin avantaje materiale deosebite (pământ, casă, locuri de muncă mai ușoare etc), ca dovadă că "statul nu ignoră pe cei care își fac cu conștiință datoria

către țară”.

Numai că ceea ce s-a preconizat inițial de către autorități a devenit aproape imediat după încheierea operațiunilor de deportare sursa unor drame care anevoie ar putea fi surprinse în doar câteva rânduri. La numai câteva săptămâni, din luna octombrie 1942, Președinția Consiliului de Miniștri, Inspectoratele generale de jandarmi și poliție, prefecturile județene au fost asaltate de o sumedenie de petiționari care solicitau readucerea în țară a diverselor rude expulzate în Transnistria. Mare parte din aceste cereri constituie “minibiografii” ale Țiganilor anonimi, care în fond trăiseră ca veritabili români, perfect asimilați și activi în momentele cruciale ale țării: participanți la războiul balcanic din 1913, la prima mare conflagrație mondială, fuseseră răniți sau mutilați, primiseră decorații și înalte ordine militare, au fost împroprietăriți, aveau acum propriile afaceri prospere etc, etc. Toate aceste solicitări ascundeau drame familiale, mai puțin înțelese inițial de autorități, pentru care acceptiunea de familie în sens juridic nu se potrivea cu cea a Țiganilor, ca să dăm un singur exemplu. Pe de altă parte, răsfoind listele cu cei trimiși dincolo de Nistru, constată existența unui univers infracțional cât se poate de divers și incomod pentru oamenii de rând, pe care autoritățile au încercat să-i protejeze recurgând la soluția deportării, dar numai a “Țiganilor”!

Cu toate acestea, în urma nenumăratelor plângeri înaintate de Țigani și verificate de autorități, generalul C.Z. Vasiliu constata că “majoritatea lor erau întemeiate, dovedindu-se prin aceasta lipsa de conștiinciozitate și înțelegere a organelor subalterne în executarea unui ordin”, drept pentru care solicită o reverificare a tuturor deportaților și îndreptarea nedreptăților săvârșite. La anomalii reclamate, evident, au contribuit chiar Țiganii. Datorită diverselor zvonuri conform cărora vor fi împroprietăriți în Transnistria, mulți din ei s-au imbarcat clandestin în trenurile destinate deportaților *de facto*, unii declarând mincinos că sunt autorii unor infracțiuni, numai să fie trecuți în categoria “evacuabililor”. Alții, de regulă cei mobilizați, au înscenat căsătorii false cu femei destinate deportării numai pentru a avea motiv de a scăpa de serviciul militar etc. În consecință, pentru a se stabili cu certitudine situația Țiganilor evacuați în Transnistria și a rezolva reclamațiile, s-au alcătuit trei comisii care trebuiau să trieze pe cei ce se cuveneau să revină în țară (un total de 7.341 de cereri), lucrare finalizată până la Crăciunul anului 1942, și să constate condițiile de viață ale celor deportați, cu propuneri pentru ameliorarea lor. Cert este faptul că rezultatele cercetărilor nu au rămas fără finalitate, începând cu luna ianuarie 1943 mai mulți Țigani reîntorcându-se în țară, operațiune sistată și recontreată de mai multe ori datorită riscurilor de a se declanșa o epidemie de tifos exantematic.

Cu voie sau fără voie deportați în Transnistria, Țiganii au aflat aici condiții de existență departe de nădejdiile lor și intențiile autorităților. Dările de seamă și rapoartele instituțiilor de ordine menționau că starea de spirit a populației băștinașe din Transnistria (ucrainieni) este bună, acomodându-se cu ocupația românească și fără regretul de a fi scăpat de regimul sovietic, cu excepția așezărilor unde au fost încartiruiți Țiganii, care au reușit să impună prin conduita lor un regim de teamă și dezordine. De pildă, cei plasați în județul Oceakov, fie prin sate cu ucrainieni, fie în niște foste cazărmi, au constituit o mare problemă pentru autorități. “Din cauză că nu li s-a dat lemne sau alt combustibil pentru fierberea hranei și încălzit - menționează un raport din 5

decembrie 1942 -, Țiganii au devastat aproape toată partea lemnoasă a clădirilor [...] și le-au pus pe foc”. Fiind iarnă și neputând fi lăsați în respectivele incinte, “prin faptul că sunt dezbrăcați într-un așa hal că sunt de plâns”, autoritățile au decis să fie cazați prin comunele din apropiere, ucrainienii fiind mutați într-o jumătate a localității, iar în cealaltă jumătate Țiganii, după ce vor fi deparazitați. Transportați în căruțe, datorită slăbiciunii fizice și a frigului, dintr-un lot de 300 Țigani mutați, pe drum au murit 4. Au ajuns în această stare, în numai trei luni, datorită hranei insuficiente ce o primeau (400 gr. pâine cei care munceau, 200 gr. bătrânii și copii, puțini cartofi și arareori pește sărat). “Din cauza proastei alimentări - menționează raportul citat -, Țiganii [...] au slăbit într-atât că au ajuns numai schelete. Zilnic mureau - mai ales în ultimul timp - câte 10-15 Țigani. Erau plini de paraziți. Vizita medicală nu li se făcea deloc, iar medicamente nu aveau. Sunt goi, fără haine pe ei, iar rufăria și încălțăminte le lipsește de asemenea completamente. Sunt femei a căror corp (partea inferioară) este gol în adevăratul sens al cuvântului. [...] În general situația Țiganilor este groaznică și aproape de neînchipuit. Din cauza mizeriei, mulți dintre ei au ajuns niște umbre și aproape sălbateci. Această stare a lor se datorește din cauza relei cazări și alimentări, precum și a frigului. Din cauza foamei la care sunt supuși, i-au speriat pe ucrainieni cu furturile”. Iar raportul făcea totodată un bilanț cutremurător: numai în județul Oceakov, până la 25 noiembrie 1942 au murit 309 Țigani. De aceea, și nemulțumirile semnalate, mulți Țigani constiți rămânând să trăiască în asemenea condiții, în vreme ce veritabilii infractori reușeau prin diverse mijloace să se reîntoarcă în țară. Mai mult chiar, printre Țiganii aflați în suferință aici se găseau și 62 familii de români și 6 de turci ridicați din eroare.

Informații similare, dar cu un plus de date concrete, aflăm și din *Memoriul* unei comisii a Inspectoratului General de Jandarmie, din 21 decembrie 1942, pentru zona Covaliova, din care rezultă nepăsarea autorităților locale în ce privește situația Țiganilor. În afara faptului că aceștia erau nesupravegheați, deplasându-se în deplină libertate și săvârșind tot felul de infracțiuni, condițiile de încartiruire erau și ele greu de închipuit: în Covaliova 1100 persoane ocupau 54 de case din care fuseseră evacuați ucrainienii; la Androtefa, pendinte de prima localitate, 3500 de Țigani stăteau în 122 case etc - cu alte cuvinte, la o casă cu 2-3 camere revenea cam 30-40 de persoane (o cameră având în cazul cel mai fericit 3 x 4 m.). Marea problemă era și aici hrana, necăpătând nimic vreme de 4 și chiar 8 zile. De aceea, conchidea *Memoriul*, “s-a furat până în prezent de către Țigani, de pe câmp și de prin curțile locuitorilor, circa 20-25 hectare de porumb, 7 vite, 5 porci, numeroase păsări și alte alimente [...], dar totuși au murit de foame și de mizerie circa 200 persoane și zilnic mor între 5-10 persoane”. Din această cauză, localnicii au fost nevoiți să angajeze paznici și “nu rareori aceste gărzii au maltratat până la sânge pe Țiganii prinși la furturi”. Astfel de informații și descrieri se găsesc în mai toate rapoartele și dările de seamă trimise lunar la București, oferind un tablou cât mai aproape de realitățile din Transnistria.

Starea de lucruri prezentată sumar mai sus a și fost cauza ce a determinat pe mulți Țigani să facă tot posibilul pentru a reveni în țară, de la falsificarea autorizațiilor necesare oricărei asemenea deplasări până la cele mai neașteptate și ingenioase șiretlicuri. Dacă în cazul primului exemplu, lucrurile păreau mai simplu de realizat, mita dată anumitor autorități putând oricând

procura o autorizație de reîntoarcere (care apoi, prin fals, putea fi utilizată de zeci de persoane), alți Țigani au trecut prin veritabile aventuri, nu de puține ori cu complicitatea dezinteresată a unor ofițeri sau soldați ai armatei ori jandarmeriei. Ana Cârpați, de pildă, a plecat din Transnistria cu puțin înainte de Crăciunul anului 1942, având parte de o întoarcere fără mari emoții. “Am plecat de acolo mai mulți, vreo 60 inși - relatează ea -, oameni și muieri, fiindcă un domn căpitan care ne împărțea mâncarea a zis că dacă putem să scăpăm, să ne ducem care unde putem să nu murim de foame”. A plecat spre Odessa, unde s-a urcat într-un tren de persoane, ajungând finalmente la București. Absolut toți controlorii de bilete s-au arătat mai mult decât înțelegători, iar mulți pasageri le-au dăruit bani și alimente. Alți Țigani au revenit cu sprijinul unor soldați, ascunși într-un avion transportat pe căile ferate. Câteva femei, “pe când descărcau mangal în gara Trihate (Transnistria), a trecut un tren militar spre țară și ele au început a plânge. Ostașii, întrebându-le de unde sunt și aflând că sunt din România, le-a luat și pe ele în tren, aducându-le până la Mărășești”, iar de acolo până la Roman au mers pe jos. Iar asemenea exemple sunt nenumărate și ar putea constitui subiectul unor studii speciale.

În mod cert, inițiativa factorilor de decizie din România acelor ani de a deporta pe toți Țiganii nomazi (în speranța sedentarizării lor, dar în afara granițelor) și, parțial, pe cei nenomazi, dar care reprezentau un pericol pentru ordinea și siguranța internă, s-a dovedit a fi o acțiune prost organizată finalmente și care nu a rezolvat mai nimic din intențiile guvernărilor. (Evident, nu insistăm aici asupra aspectului moral al acțiunii, asupra căruia istoria și-a dat deja verdictul). Dacă în București situația infracțională s-a diminuat simțitor, în provincie nu s-a schimbat mare lucru, iar rapoartele diverselor chesturi de poliție confirmă această afirmație, aspectul meritând o abordare viitoare.

Iată de ce subiectul rămâne încă deschis pentru viitoare analize din varii perspective, noi și noi surse documentare așteptându-și încă editorii și istoricii care să le fructifice informațional.

Coordonator:
I. Maxim Danciu